

Živalski krog

(Iz knjige, ki izide pri Založništvu Tržaškega tiska)

Vladimir
Kavčič

STRELEC

Šarm el Šejk, Sinaj . . . Če se ni tisti kraj imenoval drugače . . . Šat el Arab? El Šat? Vseeno . . .

Še zdaj slišiš njegov glas:

Potem ko si imel že trideset ali petdeset žensk in si z vsako nekaj doživel, se nenadoma zaveš, da stoji pred teboj tista, ki si jo podzavedno ves čas iskal, prava. V njej je združeno vse tisto, kar si že preživel, in še dosti več . . . Glas je imel nabrekli, govoril je brez ironije. Robert . . .

Ker je bil več kot za glavo višji od drugih, so mu zadnji žarki sonca, ki je tonilo v puščavo, še osvetljevali del glave in vrat. Oranžna svetloba in motno rumeni prah nista mogla zbrisati z obraza bolečine, ki se ji je (vendarle) posmehoval . . . Kot da se je pred teboj odprl prepad. Vse se začinja znova, vse od začetka, prvič zares. Odkril si bitje, za katerega je vredno živeti, sopotnico za vse življenje, neskončen vir sreče in užitkov . . . Skratka, oh in sploh! Skrivnost, ki je ne zaupaš niti najboljšemu prijatelju, da ne bi česa posvinjal s svojimi umazanimi mislimi in kvantaškimi besedičenjem . . . Zavržeš svojo družčino, oddaljiš se od brata in sestre, da bi se lahko ves posvetil svoji najdražji. Njej in samo njej.

Robert je bil spet žejen . . . Ustnice so se mu krivile od srditosti in z izbuljenimi očmi je nepremično strmel v puščavo . . . (Kjer se mu je prikazovala steklenica viskija . . .) V tistih trenutkih sta si bila blizu, čutil je, da ju družijo ista bolečina. Robertova je morda bila hujša, če je moral o njej govoriti, razkrivati intimnosti, ob katerih se vojaška družčina lahko samo zabava.

Zdi se ti, da je svetnica in jo gledaš zamaknjeno, kot pravi verniki gledajo Mater božjo v Lurdu. Čudež postane mogoč, in tudi zgodi se, če je tvoje pričakovanje res zavzeto in iskreno. Kdor je to doživel, ve, da lju-

bezen ni fraza . . . Kot bi stopil iz sebe, drug človek si, ne spoznaš se več, vse okrog tebe se spremeni . . . In na koncu? Kot da si se vzpenjal na visok stolp samo zato, da bi globlje padel. Na beton . . . Da bi bila globina tvojega padca večja, da bi se bolj zanesljivo raztreščil . . . Tvoj angel je navadna lajdra, ki se je vlačila in se še vlačí s tremi kreteni, ki tebi ne segajo niti do popka . . . Že, že, vsak ima o sebi dobro mnenje, a razlike vendarle so. Za nivo gre. In v tem je tudi med moškimi razlika. Navsezadnje si le inženir, z nekakšnim zaledjem, ki ga je ustvarila družina, če nič drugega, je to delo dveh, treh rodov . . . Nikoli nisi gledal na dinar, avto si imel med prvimi v Ljubljani, videl si nekaj sveta . . . Dobro, odmisli vse to! Ampak da te zamenja z nekim ciganom, ki se mu je zataknilo že v tretjem razredu gimnazije in ga vsak dan srečaš pijanega! Kaj vidi v njem? Kaj ji takšen kreten lahko nudi, kaj ji lahko da? Prekleta češplja, ki si jo ti koval v zvezde . . .!

(Vendar je mogoče, kar oba tedaj še nista vedela. Ženska se lahko žrtvuje, hoče pomagati, resnična privrženost ji pomeni več kot denar . . .)

Za vselej ti je ostalo v spominu: Robertov glas in izraz njegovega obraza. Preklinjal je z istim zanosom, kot je prej molil . . . Šele na koncu se mu je obraz spačil v masko. Od bolečine? Ne bi je pokazal, bil je nad njo. Od razočaranja? Že zdavnaj mu je odrasel. Najbolj verjetno od pijanske žeje. Viski mu je manjkal. Po kosilu je pogoltnil zadnji požirek in se pri tem režal na svoj obešenjaški način, ki je vse zabaval, celo poveljnika, da je zamižal na obe očesi. Steklenice ni videl, ni je hotel videti. Tega ne bi dovolil nikomur drugemu. Robert je imel izjemen položaj, vsi so mu ga priznavali. Inteligentna pijandura, ki jih je zabavala.

Tistega večera . . . Ko je sonce tonilo v puščavo in je oranžna svetloba barvala skrivnostni *Sinaj*, te je, že vsega omamljenega od vročine, notranje izmučenega in prevzetega od samote in spominov na pretekla doživetja, ki jih je puščava oživljala z nenavadno močjo, zadel v živo. Ranil te je in odrešil s svojim porogom.

Kakor da je bilo treščilo vanj. *Vesna* . . . Iz jasnega neba. A ne popolnoma . . . V *Parmovi*, za oknom, tisto je najbrž bila ona. Gotovo je bila. Sedela je za steklom, ko je šel mimo, in ujela sta se s pogledi. Najbrž se je nasmehnila. Tisti njen nasmeh je bil nalezljiv. Prijazen in zapeljiv, le da se ga tedaj ni dotaknil. Prihajal in odhajal je s tovariši, vselej le po dva in dva skupaj. Neka zaupna zadeva za izbrano skupino. V ozadju dolgih barak z neskončnimi hodniki . . . Bili so prva skupina, ki se je odpravljala na zahod, v Trst, v Pariz . . . Nikomur ni bilo do šale (in do deklet) . . . Občutek odgovornosti, napetost pred neznanim . . . Železna zavesa se je le počasi odpirala . . . Ameriška policija je že uporabljala televizijo, v Sežani so ti vzeli potni list, sliko poslali v Trst, na Opčinah so te lahko

že sneli z vlaka . . . Strah . . . Fojbe, umazana pristanišča v zalivu, s kamni obtežena trupla, soočenje z rojaki v begunskem taborišču . . . Po hrbtu mrzel pot, v glavi praznina . . . Drugačni časi, drugačna mladost. Vojna je bila še blizu, še vedno je trajala, vsaj za nekatere . . . Tega dandanašnji ne morejo razumeti, tudi dopovedovati jim ne moreš . . . Zato si molčal, morda si preveč molčal, govorili so drugi . . . Si omagal? Si se utrudil? Leta? Si spoznal, da ni mogoče ničesar več spremeniti? Nekoč pa se ti je zdelo mogoče . . . Svet se je res spreminjal, spreminjal se je tako vrtoglavo hitro in tako nepričakovano, da si bil kar naprej osupel. Ali je mogoče? Dogodkov in tistega, kar je bilo za njimi, nisi dohajal . . . Mar ni to usoda vseh? Do neke meje gre, čeznjo ne več . . . Nove generacije začenjajo svojo pot brez bremen, brez predsodkov, brez preteklosti. Ne brez . . . S svojimi, z drugačnimi . . . Večni refren: V naših časih je bilo drugače. Pogum in pripadnost je bilo treba dokazovati z življenjem. Petnajst let pozneje s plesom v mladinski organizaciji. *Boogie-woogie*.

Minili so meseci, od pomladi do jeseni, morda od jeseni do pomladi. Odhajal je in se vračal . . . Ponoči, okrog polnoči z *Orient-expressom* . . . *Thesalonike* . . . *Tauern-ekspres*, tako se je imenoval zaradi tunela . . . Zdaj že zveni romantično. Snov za kriminalni roman: *Smrt na Orient-expressu*. Milano, Genova, Marseille . . . Odhajali so v skupinah, vračal se je vsak zase, morda dva skupaj . . . Sestradani, v smrdljivih capah, izčrpani (od potopepanja po evropskih metropolah in avto cestah, brez prebite pare v žepu). Včasih tudi pobiti in potrti od doživetij, utrujeni od težkega bremena odgovornosti. Ljubljana je bila še tiho, varno pribezališče. Po svetovljanskih merilih počitniško mesto. En sam semafor, pred delavskim domom.

Taval si po ulicah in z zadržanim veseljem opazoval pročelja hiš, ki jih v vsakdanji naglici prej nisi utegnil pogledati. Odkrival si podobo svojega domačega mesta. Vzljubil si to zidovje, ljubše ti je bilo od vasi, v kateri si se rodil . . . Nekega dopoldneva ti je na Miklošičevi cesti nenadoma prišla nasproti. Medtem si že bil pozabil nanjo . . . Šele pozneje si se zavedel, da jo poznaš, da je tista v Parmovi bila ona.

Zgodilo se je vse tisto, o čemer je ironično in z besom pripovedoval Robert za barako v *Šarm el Šejku*. Odred modrih čelad v sestavi združenih narodov . . . Pred odhodom domov še izlet v Beyruth . . . Neizkušeni po sifilis, za spomin na Sinaj.

Po vseh doživetjih med vojno in po njej te je kakor plaz preplavilo novo čustvo. Za nekaj tednov si potonil v njem . . . Tudi vpoklic je prišel nenadoma, kot neodložljiv. Dolžnost, ki si jo bil že zdavnaj odslužil. Tvoja generacija je še znala ubogati, biti *zvesta* . . .

Verjel si, to je bilo važno. Verjel si vse, kar so ti rekli. Do svojega tridesetega leta . . . Verjel si, da brez tebe ne bi šlo . . . Da ne bi mogli zgraditi prog v Bosni, ne ceste med Beogradom in Ljubljano. Pa madžarska

meja ne bi bila varna, če ti ne bi bil v Varaždinu, da na Sinaju potrebujejo ravno tebe.

V treh, štirih dneh si počistil za seboj vse sledove, moral si se posloviti. A sta se komaj začela zblíževati. V pričakovanju prvega telesnega dotika . . . Ko prvič držiš njeno roko v svoji . . . Preizkušnja dveh kož, ali se bosta ujemali . . . Prvi dotik ustnic, se spominjaš? Ničesar se ne spominjaš. Kakšna strast, kakšen zanos. In na koncu? Nič.

Vsaka je cipa, bi rekel Robert. Če ni, je dolgočasna. Kar priznaj, da tudi moškega ne mika. Pravega moškega . . . Le kdo razmišlja, da išče mater svojih otrok, družico za vse življenje, prijateljico za težke dni? Narava se je tako poigrala z nami, da se resničnega življenja niti ne zavedamo. Ženejo nas instinkti . . . Komaj si jo zagledal, že si predstavljaš, kako jo boš spravil podse. Zato so na svetu, samo za to!

Ljubezen je svojevrstno stanje organizma. Tvoja je bila posledica bolečega (morda samo bolestnega) spoznanja . . . ? Si se v Ljubljano vrnil pobit in razklan? Ne, to ne . . . Iskal si ravnovesje . . . Življenje te je potiskalo v vedno nova razmerja, nikoli ni bilo časa za premislek, za samostojno odločitev. Vse je bilo že odločeno.

V krogu varaždinske vojašnice, v jesenskem vetru, mrzlem kot led . . . Podravina, kot da je bila brez obzorja. Po celodnevni vaji, v blatu in dežju, v prvem snegu . . . Neki učitelj iz Karlovca, ime je že zdavnaj izpuhtelo, Robert in Uroš, Milan Petronijević iz Beograda, in še kdo . . . Svetli trenutki v tistih brezupnih dolgočasnih dneh. Pred vami še vsa zima, vsi štirje letni časi.

Ne, tistega večera sta bila na nogometnem igrišču sama z Robertom. Preklinjal je neko žensko in med poplavo besed se je polagoma oblikovala njegova življenjska zgodba . . . Ženska, ki ga je hotela za moža. Izbrala ga je in se mu nastavljala. Kdo bi odklonil, če ti jo nastavlja? Že iz vljudnosti ne smeš . . . Skupaj sta bila v službi in ob neki priložnosti se je zgodilo. Prvič in zadnjič. Prizadeval si je, da bi v njej odkril kaj privlačnega, a mu ni uspelo . . . Ona pa je zanosila in rodila, to se ji je zdela pot k cilju. Robert prav nasprotno, čutil se je prevaranega in ogoljufanega. Za enkratno uslugo, ki ji jo je storil, naj bi bil kaznovan vse življenje. Začelo se je zapletati. Nevšečnosti doma, nevzdržno stanje v službi. Od direktorja do snažilke, vsi so pritiskali nanj. Zaradi nje je izgubil mesto asistenta. Tri moralistične pičke niso glasovale zanj. Prihodnost se je skazila . . . Tako: moral je začeti piti, moral si je poiskati uteho. Če dobro premisliš, ali so tri pičke upravičene, da ti krojijo usodo?

Če bi bil zgodbo slišal nekaj mesecev prej, bi bil zmignil z rameni. Malomeščanska zadeva . . . Kasarna pa ju je nekako zblížala, moral je sočustvovati z njim. Ni dosti manjkalo, pa bi bilo tudi njega premagalo ganotje. Nekakšna depresija se ga je lotevala, do bolečine razbolela čustve-

nost. Ena in ena sama misel ga je spremljala brez prestanka. *Vesna* . . . Za las je manjkalo, pa bi bil vse zaupal Robertu.

Nekaj dni kasneje je v sproščenem pomenku beseda mimogrede nanescila nanjo. Robert jo je dobro poznal. Pri priči je začel o njej razpredati grozljive zgodbe . . . Že leta in leta je vzdrževala zveze z znanim pohajčajem, menda židovskega rodu . . . Oče mu je za diplomu podaril hišo, mercedes in zastopstvo švicarske firme. Stari živi nekje zunaj, v Kölnu ali Koblenzu . . . Ime je bilo podobno madžarskemu. Klicali so ga Ferenc, tako nekako . . ., med prijatelji. Teh je imel nešteto . . . Medtem ko si ti (in tebi podobni) vandrali z ene delovne akcije na drugo, se je njihova klapa sestajala po gostilnah in popivala. Menjavali so ženske, kakor ti perilo, če ne hitreje . . . Vedno so jih imeli na pretek (res so uboge) . . . Podajali so jih drug drugemu. Vesna je bila le ena od njih . . . Naivnež, kot da si se rodil na Primorskem . . . Z neba ti je padla na blatna tla . . . Odzival si se zelo burno, zdaj ne bi več ravnal tako . . . Razumsko je vse bilo hitro urejeno, vsak spet na svojem bregu . . . *Opazovali smo drug drugega le prek mušice na puški* . . ., kdo je že to zapisal? Gotovo v zvezi v vojno. Tvoj spomin je zanesljiv le, če gre za vojno . . . V prvih povojnih letih se je vsak sestanek pionirske četice začel s pregledom mednarodnega političnega položaja . . . *Skorjica ledu je v Španiji prav tanka, kmalu spodneslo bo generala Franca* . . . A ga ni, prej je tebe. Nesmisel, vedno te zanese v politiko. Kot da je to bila tvoja usoda. Vera, da je mogoče spremeniti svet ravno na ta način . . . V časopisih piše, da se mednarodni položaj slabša. Notranji je vedno dober in še se bo izboljšal . . . Postopoma, z leti, si začel življenje presojati bolj neodvisno, s stališča vsakdanjosti. Zbližal si se z ljudmi, ki živijo brez ideologije. Kar dobro se počutijo, bolj mirni so . . . Drugačno otroštvo so imeli. *Kozo bili in mance lovili* . . . Tvojo generacijo so popolnoma znervirali . . . Ko nekje na bližnjem vzhodu počni puška, v Polju že kopljejo strelske jarke . . .

Vesne ni bilo mogoče odsloviti iz spomina, ni je bilo mogoče zbrisati iz srca. Vsaj nekaj časa še ne . . . Na koncu, se pravi kmalu, je vendarle uspelo . . . Vse je minljivo. Dobesedno in dokončno. Brez obžalovanja . . . *Doslej so minili še vsi dnevi*, si nekoč zapisal. *V predverju časa ni nobene-ga, ki se ne bi bil mogel izteči* . . . Zaradi človeške žalosti, zaradi tvoje potrtosti. Prav vsi so minili.

El Šat ni bil na Sinaju . . . El Šat je bilo begunsko taborišče na egiptovski strani, videl si tisto bedno pokopališče, kjer so pokopani tisoči Jugoslovanov, žensk in otrok iz Dalmacije. Zavezniki jih niso mogli nahraniti, umirali so od lakote. Angležev ni nič sram zaradi tega, oni so imeli svoj čaj in svojo čokolado . . . In svoje politične račune, ki so jih plačali preprosti ljudje . . .

Ali je bilo nujno, je bilo potrebno preživeti vse te razvojne stopnje? Je to, kar imaš zdaj, resnica? Če je, kaj boš z njo? Komu jo boš zapustil, komu bo koristila?

Jutri, še bolj verjetno pa konec tedna, se bo oglasil Borči. Mora se ... Sin, da. Dopolnil je štirinajst let. Igra košarko in šah, trenira *judo* ... Kot vsi doraščajoči mulci ... Vmes ima še čas za nemščino. To zahteva mamica. Zaradi spodobnosti. Fant ima možnost, da iz sebe nekaj napravi. Diploma, udobno meščansko življenje ... Kje je prava mera? Ne veš ... Fant ima čudno dolgo telo, nanj je nasajena glava, ki ni čisto puhla, a tudi nič posebnega ne ... Nekako prosojna ... *Daleko od svojih* ... Zavrti se po sobi, poseđi na okenski polici, čez dve minuti se že dolgočasi. Vidiš mu na obrazu. Če bi smel, bi zabrundal neko popevko ... *Mater, vžigajo*. Še zameriti mu ne moreš, tvoj je, tudi ti si prispeval k njegovi vzgoji. Sam nisi bil nič drugačen ... Tvoj oče je bil zate starec, ki ga je čas že zdavnaj povozil, zato ne more razumeti mladega človeka, ne more razumeti ... Nikoli te ni zanimalo, kaj se dogaja s tvojim očetom ... Še slutil nisi, da se sploh kaj dogaja. Dokler te dogodki niso pritisnili k steni. Začel si zvijati in izvijati ... Hodil si svoja pota, ne da bi se bil oziral na očeta in mater ... Tako je moralo biti. Vsakdo je usoda zase ... To je bila tvoja pravica, kot je zdaj njegova, da se žene za črnim pasom. *Bruce Lee* je njegov vzornik, ne ti.

Znašli se bodo. Tudi brez tebe bo šlo ... V Evropi zdaj že skoraj nihče več ne umre od lakote. Več jih sicer napravi samomor, a kaj ... Svojih otrok ne moreš zavarovati pred življenjem. Pripada jim in oni njemu. To so bile Andrejeve besede. Skupaj sta se potikala po svetu. Večkrat v kočljivih položajih ... V tržaški luki, na primer ... Andrej ni nikoli izgubil razsodnosti ... Za celo desetletje je bil starejši od tebe. Že takrat je imel družino, kasneje tri otroke ... O njih se je razgovoril le, če si ga naravnost vprašal. Niti z besedo ni nikoli potožil. Vse mu je bilo prav tako, kot je bilo ... Morda praznina, ki jo je moral napolniti. Iskal je nevarnost, ne da bi bil to razglašal. Pritajen je hodil za njo, ti si mu bil le spremljevalec na tistih dolgih poteh, gluhih nočeh bedenja in pričakovanja. V tistih neznatnih podvigih, ki niso skalili niti vode v kozarcu, ti pa si bil prepričan, da odrešuješ svet. Prepričan ...?

Prav je imel, Andrej ... Otroci odrastejo. Lani, sredi poletja je bilo, ko ti je na podhodu nenadoma prišel nasproti mladenič z brki. Živi Andrej izpred petindvajsetih let. A je bil le njegov sin. Le ..., tega ne moreš reči. Andrej mlajši, d.i.a. Diplomiran inženir arhitekture, tako je to sedaj ... Čez nekaj let bo že imel značilno držo arhitektov, osivel bo, s pipico, v oguljenem usnjenem jopiču ... Seveda te ni prepoznal. Andreja ni že celo desetletje. A ulice so polne, kot so bile. Še bolj so polne.

Tudi malega Beravsca nihče ne pogreša. Bil je še otrok, ko so ti ga dodelili, za vajenca ... V taborišču pri Sv. Justu je imel brata. Ti naj

bi ga bil nagovoril, da bi brata spravil nazaj . . . Če ga niso poslali tja dol s posebno nalogo . . . Malega Beravs si spremljal v Trst, prepričan si bil o tem. Morda je bilo nasprotno res, on je nadzoroval tebe . . . Morda se je premislil. Če so ga privili . . . Brata nikoli ni bilo nazaj. Odšel je v Kanado. Mnogi so odšli v Kanado. Namesto k vojakom, čez mejo in v Kanado. Začenjali so kot drvarji, na severu. Šestdeset kubikov na dan, zloženih v skladovnico . . . Po treh, štirih letih na svoje . . . Mali je potem študiral, celo asistent je postal . . . V tistih časih ni bilo težko postati asistent. Poslali so ga v Anglijo . . . Začutil je okus sveta . . . Govoril je dva tuja jezika . . . Ko sta se spet srečala, je bil drug človek, malce zviška te je opazoval. Postal si mu odveč, nič več mu nisi mogel koristiti. Neljuba priča revne mladosti . . . Jurišal je na nebo in pristal globoko v zemlji. Gospa ga je zastrupila . . . Menda je bil iz Prekmurja, iz Haloz? Kdo še ve zanj, kdo ga pogreša?

Dobro je tako . . . Dobro, da si včasih zaživel pogumno, da si tvegala . . . Dobro je, da si preživel dosti strahu, da si garal kot živina in okusil pomanjkanje . . . Da je tvoje hotenje bilo strastno, privrženost dokončna. Izmeril si globino in širino te alpske doline, od Zidanega mosta do Podkorena. Razširil si si meje spoznanja, vsaj malo. Zdaj ničesar ne obžaluješ, za nič nisi bil prikrajšan . . . Leta, ki bi še sledila? Kaj bi z njimi? Enodnevnica v enem samem dnevu doživi vse . . . Mali Beravs niti tridesetega leta ni dočakal. Čas ni pomemben. V življenju je dosti praznega teka. Vrtenja v niču.

RIBI

Tvoj značaj je tvoja usoda . . . Mar ni to dvoumno? Tvoja usoda je tvoj značaj . . . Če bi v resnici obstajala možnost izbire in bi bil pred dvajsetimi ali tridesetimi leti krenil po drugi poti?

Kot na primer . . . Tvoj prijatelj Juvan. S petintridesetimi se je dal (so ga) upokojiti. Podpolkovnik v penziji, ne zveni slabo . . . da bi se posvetil študiju ekonomije in sociologije, se idejno oborožil in ubogim na duhu skrajšal pot v lepšo prihodnost . . . Ne takoj, prej je moral urediti še nekaj malenkosti. Zagotoviti si lastno materialno bazo. *Bit določa zavest* . . . Študirati ni mogoče v tesnem mestnem stanovanju, ob dveh doraščajočih otrocih. Za poglobljeno umovanje je potreben mir. Še toliko bolj, če gre za usodo idej. Malo večja počitniška hišica, da ob priložnosti lahko povabiš tudi nekaj prijateljev, ne preblizu Ljubljane, da nimaš kar naprej na vratu svojcev. Ne na Vrzdencu ali v Rovtah, tam ni nikogar. Raje blizu Bleda ali Bohinja . . . To se dobro sliši tudi v sosednjih republikah . . .

Neko nedeljo dopoldne si ga vozil od vasi do vasi med Škofjo Loko in Kranjem. Obiskoval je dobro stoječe kmete, s katerimi se je poznal

še izza vojne, in si od njih sposojal denar, ki ga ni nameraval vrniti. Jim kaj manjka, saj imajo vse . . . Sredstvo sumljivo, zato pa cilj vzvišen.

Ob resnici, ki jo je o sebi razglašal sam, je bila vsaj še ena možna. Ta se ti je postopoma odkrivala ob srečanjih z njim . . . Iz vojske ni odšel sam, temveč so drugi poskrbeli za to. Ne zaradi bolezni, temveč zaradi nezanesljivosti, ki je izvirala še iz vojne. Zaradi tiste torbice, ki jo je pred odhodom v vas skrival med drvami v gozdu in je ni nikoli več našel. V njej so bila imena mnogih aktivistov iz doline . . . Šele mnogo let po vojni se je nekaterim zasvetlikalo, da je številne dogodke mogoče pojasniti samo na ta način, da je tista torbica prišla v neprave roke . . . Tudi zaradi sestre, ki je bila kurirka. Ujeli so jo in je baje izdajala. Vosovci so jo ob kapitulaciji likvidirali . . . O tej drugi plati svojega življenja sam ni nikoli pripovedoval. To je bil mozaik, ki se je sestavljal iz drobcev.

Še preden je dokončal počitniško hišico, je že začel oblegati *Vojno odmaralište*. Babnice so samevale in se dolgočasile. Bilo je udobno, odhajale so same, ko jim je potekel dopust. Vmes še računovodkinja, šefinja samopostrežbe *Zarja*, bogata vdova iz Beograda . . . Ta je imela vikend v bližini njegovega. K njej je lahko prihajal sredi noči in odhajal, preden so petelini drugič zapeli . . . Vabil te je s seboj, preganjal ga je nemir. Ni prenesel ne tišine ne samote . . . Ti si tedaj imel še trdno spanje, le včasih te je tlačila mora. Nisi še poznal noči brez pokoja . . . Beograjkanka je bila že sivolasa, *ali otmena*, v postelji baje nenadkriljiva, za tri mlade. Dvakrat ali trikrat si bil pri njej, ko je imela na obisku mlajšo sorodnico, tudi željno vročih doživetij . . . Vse je bilo pripravljeno, na krožniku ti jo je prinesla, še roke ni bilo treba stegniti . . . Ji je bilo ime Lejla? Morda je bila Lila . . . Nič ni ostalo. A sta se v postelji gotovo pogovarjala, na neki način sta se morala sporazumevati . . . Je bila poročena? Brez pomena . . . Zjutraj si moral na avtobus, ob sedmih si že moral biti v službi, Stari je bil nepopustljiv. Juvan se je potuhnil, njemu se ni nikamor mudilo. Preden je vstal, sta še udarila *zornjak* . . . Tako je tiste čase prepevala svoboda. Za kaj bi jo sužnji sicer uporabljali? Bledolični mladi pesnik, ki si je sam vzel življenje . . . Albert Camus bi rekel, da je vsa svoboda v tem, da se lahko sam pokončaš.

Kakšne so bile tvoje možnosti?

Za tisti izlet na Vrhniko te je snel iz pisarne, ob pol dveh. V fičaku je že imel dve ženski, iz Maribora sta prišli v Ljubljano prav zaradi kavsa. Tako se je bil dogovoril z njima. Ostalo je samo še vprašanje, kako . . . Teoretično preprosto, praktično pa ne . . . Potrebna je inspiracija, navdih . . . V bližnjem bifeju ste najprej vrgli vase vsak dva vermuta. (Za dober fuk je Juvan vedno priporočal orehe in sladko pijačo.) Na Brezovici ste se ustavili, da bi še malo dodali, ampak tam niso imeli ne vermuta ne šerija, pili ste shery vino. Na Vrhniki še sheryja ni bilo. Zalivali ste se z vinom in jedli klobase. Bili ste *fin*a družba, besedovali ste samo o resnih

stvarah, o vzgoji mladine in o usodi socializma, o koritu in o svinjah, ki so se ga polastile . . . Obe sta bili učiteljici. Učiteljice so nekoč slovele, da so lahko dostopne, in da dajo vse od sebe. Tujcem, seveda . . . E, dandanašnji tudi učiteljice niso več takšne, kot so bile nekoč . . .

Klobasa je bila pokvarjena. To občutiš takoj, ko požreš. Želodec noče prebavljati . . . Postajal si zaspan, zdehalo se ti je in večinoma si molčal, izgubljal si voljo. Govoril je Juvan, nepretrgoma, to je zadostovalo . . . Imel je vražjo sposobnost, znal se je uživljati v ženske. Zlezal jim je pod kožo, da še same niso vedele, kdaj. Razumel jih je, tolažil. Na koncu je bilo vsaj devet razlogov, zaradi katerih mu je morala vsaka dati. Če ne iz veselja in resnične strasti, pa vsaj iz usmiljenja. Ti si imel slab dan . . . Bil si čemerren, v želodcu se je pripravljala revolucija. K sreči je bil hotel zaseden, vratar se je izgovoril, da je zaseden, moralist kmečki . . . Boj za dohodek je bil še mlačen, seksualna revolucija se še ni bila prav začela, šele pripravljala se je . . . Pravzaprav si bil v predhodnici . . .

Podpolkovnik je ukazal umik na rezervni položaj, nazaj v Ljubljano, k Lovcu . . . Izgovoril si se, da se moraš preobleči . . . Ker se nisi vrnil, so poklicali Dušana in načrt izpeljali brez tebe. *Koga nema* . . . Dušan se je kasneje, ko je prva žena napravila samomor, z njo tudi poročil. Juvan mu je bil za pričo. V Logarski dolini, pri Treh sestrah . . . Dušan, ki je bil med vojno ranjen v glavo, ni vzdržal. Ob desetih je bil že v postelji . . . Nevesta je bila spočita in željna zabave. Na koncu se ga je nacedila tudi ona in zjutraj ni vedela, pri kom je prespala. Vedel je Juvan, Dušanu pa je bilo vseeno . . . Kasneje je postala bolešno ljubosumna (vedela je, kaj je mogoče), ni prenesla njegove neprizadetosti . . . Bolj primerna beseda bi bila otopelost. (Dušan je bil čustveni invalid.)

Glej, kako nizko se je spustila zvezda! Skoraj do sredine okna . . . Morda je samo luč na poti na Golovec. Misliš, da je zvezda, pa je samo žarnica . . . Že v mraku je bila tam, le opazil je nisi. Tudi v življenju je tako. Nenadoma se ti odkrije resnica, zaveš se je, kot da je čisto nova, a si že dolgo živel z njo . . . Pot čez Golovec je bila skrivnostna. Ko Ljubljane še videl nisi, si že vedel zanjo. Z Grajskega hriba proti Urhu, čez Orle . . . V *Slovenskem domu* je pisalo, da bo na Orlah domobranska nekropola. Vojaško pokopališče, veličasten spomenik . . . Trkali so se na prsi: Bogu otroci, domovini sinovi, nikomur hlapci . . . Tudi pesem si bral v njihovem časopisu, pripisovali so jo banditskemu stihotvorcu: *Ko pride dan zaželen, bomo šli v Ljubljano, zdaj nevesto prodano, svobodi pred oltar. Od naše gostije bomo vrgli pomije psom, ki gospodarijo tam* . . .

Tista jesen petinštiridesetega leta je bila topla, listje v Tivoliju je počasi rumenelo in odpadalo. Bilo je septembra, ali v začetku oktobra . . . V Moderni galeriji je bila razstava o osvobodilnem boju. Pred galerijo, v parku, so stali šotori, v katerih so poležavali partizani. Gorel je ogenj, kuhali so

večerjo. Partizanski tabor v živo . . . Bili so še pravi, resnični partizani. Poležavali so in počivali, kot da bodo v mraku odšli na pot . . . Na njihovih obrazih je še ležal prah, sledovi cest in dolgih pohodov . . . Bela Ljubljana od tedaj naprej ni bila več *bela*. *Bela* ni bila nikoli . . . Tedaj bi bil še lahkó videl sledove njenih pobeglih gospodarjev. Čez golovec na Orle . . . A ni bilo časa . . . Urh se je šele razkrival. Javno sojenje je bilo pozneje, oktobra ali novembra.

Južna zvezda . . . Ugasnila bo zadnja.

Petnajst let kasneje sta čez Golovec hodila z *Jeleno*, Vesnino sestro Jeleno . . . *Jelena, žena koje nema*, to so odkrili pozneje. Ta je bila druga, Jelena, ki je bila . . . Kdaj sta se spoznala? V začetku je bila tako nepomembna, da si niti tega nisi zapomnil. Obstajala je kot senca . . . Nekoč ti jo je mimogrede predstavila Vesna, ko si prišel k njej domov. Ali pa ste se srečali na cesti . . . Rekla je: Moja sestra Jelena. Ali pa: Glej jo, tamle gre Jelena . . . Ne veš? Moja sestra . . . Pred pošto ali na Miklošičevi . . . Spominjaš pa se, kdaj sta se prvič sestala sama. Ne, ni prevarala sestre. Vedela je, da ji nič ne pomeniš. Zanje si bil le epizoda. Človek s ceste. Odide, kakor pride . . . Njuno mater si videl le od daleč. V nepotrebne zveze se gospa ni spuščala, preveč bi jih bilo.

Jelena . . . To ime ji je dal oče. Kadarkoli si pozneje pomislil nanjo, te je spreletel občutek človeške topline. Mir in dobrota sta veli iz nje. Razumevanje, tiha in zanesljiva privrženost, kakršne prej nisi občutil pri nobeni drugi ženski. Bila je brez zahtev. Ni spraševala, kje si bil, kam greš. Kljub temu si vedel, da si vedno dobrodošel. *Kadarkoli, vedno*, ti je napisala na fotografijo . . . Je pač bila poročena. Njene možnosti so bile zmanjšane . . . Njen dedec je bil pijandura, bivši esesovec, se pravi Gorenjec ali Štajerec. Vteto virano znamenje je odkrila, ko sta skupaj živela že leto dni. Hm, če je to bilo res . . . ? Bil je tehnik, gradbeni tehnik . . . Saj se je slačil pred njo . . . Poleg drugega, ne samo to. Lahko bi ga imela rada, čeprav bi vedela, kaj je bil. Takšen tip ženske se ne odloči zlahka za drugega. Razume in odpušča . . . Njun oče je sicer bil v taborišču, s posledicami, ki so ga spravile v grob. Zadušil se je, ostal je brez pljuč . . . Močno sta bili navezani nanj. Obe sta ti pripovedovali o njem in ti si rad poslušal, obe . . . Radi sta ga imeli. Bil je človek širokega srca. Jelena je bila po njem. Srečala se nista nikoli, prej je umrl.

Na pobočju nad Rakovnikom je pred stoletji stanoval ljubljanski rabelj. Človek v mestni službi. Dopoldne je obešal zlikovce, popoldne je obdeloval njivico in pasel kravico . . . Niže doli je strelišče. Pust kraj . . . Po vojni so ga obnavljali brigadirji. Strelišče je važna ustanova narodne zgodovine, narodove . . . kaj? Spomenik na smrt obsojenim vojakom v prvi svetovni vojni. Begunci, dezertjerji, izdajalci cesarstva . . . Kasnejšim

obsojencem nobenega znamenja, to še pride... Zadnji jarki so bili na gosto zaraščeni z akacijo. Smrt je tiho ždela med drevjem.

Pred koncem delovne akcije so te poklicali na komite. S skupino tridesetih mladincev so te poslali v Trst. Za okrepitev tamkajšnjih naprednih množic. Vodil je Cu... *Cunder*. Gianna je bila tista dolgonoga. Takrat te je motila njena dolžina, morala je biti prav v redu. Rosanda je bila lepša... V skupini je bil tudi Beravs, tedaj še pod tvojim pokroviteljstvom... V Ljubljano je prišel, da bi postal župnik, a se je sprevrgel v komunista. Odkrito je priznal, kakšne načrte imajo z njim. Da bi dokazal svojo privrženost, je leto dni garal pri Gradisu, kot zidarski pomočnik. S tem se je odkupil... (Razmišljaš lahko samo v eni smeri. Tisto je druga zgodba, a se prekrivata.)

Ali pa je bilo čisto drugače, kot se ti je tedaj dozdevalo... Nisi ti bedel nad njim, temveč je on nadzoroval tebe. Kot v sovjetskem poslanstvu. Poslanik nadzoruje vse uslužbence, po uradni poti; njega pa vratar, ki je častnik NKVD... Niso tebe poslali k Sv. Justu, marveč njega. On je imel tam brata.

Ulica, v kateri ste stanovali, se je imenovala *Buonarotti*. Michelangelo Buonarotti... Ure in ure ste presedeli v vrtni uti: Beravs, Tanja, Marija in ti. Beravs je rinil v Tanjo, Tanja je želela tebe, Marija Beravs. Vsi ste ostali na suhem... Tebi je bila všeč *Gianna*... Nosil si obleko iz sivega, napol volnenega blaga, v julijski vročini ste v vrsti hodili po korzu, v samih srajcah. Ljudje so se spogledovali: *Slavi, guarda!* Gianna je bila meščanka, *Triestina*. Včasih ti je naklonila dolg pogled. Pomislila je, če... Vendar ni bilo mogoče. Ni se mogla postaviti na glavo... Debeluhu, ki se jo je lastil, je bilo ime Mario. Kasneje je študiral v Padovi, menda je zavil v desno. Najbrž namenoma, programiran na daljši rok, teledirigiran. Če sta se v kasnejših letih kdaj srečala na ulici, te ni prepoznal. Potemtakem je vedel, da mora tako biti.

Golovec... Jelena te je prvič poljubila na poti čez Golovec. To je storila, ker si se ti obotavljal. Med eno sestro in drugo se ti je zdel potreben presledek... Škoda, nisi je mogel ljubiti, čeprav si jo imel rad in si ji želel samo dobro. Imela je premalo *seksapeala*... Nikogar ni mogoče osrečiti, to je prazen up. Vsakdo se mora sam zveličati. Hrepenenje po končni in dokončni odrešitvi... *Final solution*. V nebo skozi dimnik... V življenju so vse rešitvečasne, tega se zaveš šele tedaj, ko se soočiš s smrtjo. Aristotel: Ko je življenje, ni smrti; ko je smrt, ni življenja. V čem je problem? V prehodu... V strahu, če te preplavi. Neskončna tišina brez zvezd, nič... V neskončnosti zakrivljen prostor. V neskončnosti... Iz nič v nič, to je v nasprotju z naravo. Za tistim je še nekaj...

Jelena je imela hčerko, nikoli je nisi videl od blizu. Nekoč je omenila, da je zelo navezana na očeta. Kaj bi se vsiljeval. Oče je pač oče. Zanj

ni bil esesovec, to je bil za druge . . . Kdor ni doživel, ne bo nikoli vedel, kaj je to nekoč pomenilo.

Enkrat samkrat te je povabila domov. Med počitnicami . . . Ni se posrečilo, oba sta bila nervozna . . . Ponudila ti je pivo in konjak. Namesto da bi se ti prižgala sveča, si začel dremati. Zdehalo se ti je, to. Kljub temu si moral k cilju, zato te je povabila, pripravljena je bila, želela ti je nekaj dati. Zapomnil si si, da je bila postelja sveže preoblečena, snežno bela, kar šumela je . . . Kljub temu je izdajala njegovo prisotnost . . . Polomija je bila obojestranska. Po tistem se nekaj tednov nista videla, potem se je igra začela znova. Bila je živa, včasih je kazala celo strast, bala pa se je, da bi zanosila. Vsako leto dva abortusa, zato je bila tako bleda. Mogoče je bil samo izgovor. Da in ne, ogenj-voda . . . Prsi ni hotela odkriti, imela je poraščene, tako je rekla, videl si jih samo v temi. Na cerkvenem pragu sta se gnjavila, da ji je bilo skoraj slabo. Stojte ni hotela do konca. Želja je ostala, nikoli do kraja izpolnjena . . . Kljub vsemu: nobene osnove za skupno življenje, vse je bilo preveč zapleteno, nobenega upanja, da bi se kaj spremenilo . . . Jelena se ni nikoli ločila, ni se mogla odločiti, da bi otroku vzela očeta. Morda tudi zaradi česa drugega. On bi se znova poročil, otrok ne bi dobil hiše. Pustila ga je, da se je zapil. Nesrečen.

Ti si se že odpravljaj na novo potovanje. Po dveh, treh mesecih odsotnosti je začutila, da se je izogibaš. Ne samo ona, tudi druge so mislile tako. V tistem posebnem razpoloženju nisi čutil potrebe, da bi jih prepričeval o nasprotnem. Pred teboj je bilo polno novih možnosti, samo okoli sebe si se ozrl, že si imel drugo . . . Mikalo te je v svet, tujina te je zastrupljala, a si bil preveč vezan na domače kraje, da bi se odločil. Vezan na domače kraje . . . ? Pripadal si temu svetu, v njem si živel in se izživel. Nisi znal ravnati preračunljivo . . .

Ta, sestra Maja, ki jo vsi mlajši pacienti spremljajo s poželjivimi pogledi . . . Mlado bitje, ki razvratnežem podžiga blodne misli. Fantazija se razbohota. Tudi tebi . . . Občutek izgubljenega raja. Vse je prepozno. Tudi to . . . V mladih letih ni nihče razvratnež. Tvoji tovariši, fantje in dekleta iz prvih povojnih časov, tedaj, ko so imeli vse pred seboj, si niso ničesar privoščili. Potrebno je močno čustvo, da premagaš razdalje, ki ločijo dva mlada človeka. Pravijo, da je zdaj drugače, a ne moreš verjeti. Z leti se razdalje krajšajo . . . Zdaj menda samo še prežijo drug na drugega. V tem meščanskem svetu, vse sito, s polno ritjo vitaminov in beljakovin, oblečeno po modi in na toplem, brez misli na jutrišnji dan, ne vedo, kaj bi počeli. Moškemu je ženska postala cilj. In obratno . . . samo to, na hitro, čim več . . . Nekoč, pred tridesetimi leti je en sam pogled pomenil več, stisk roke, nasmeh . . . Majhne radosti, ki so dajale vrednost življenju, drugačnemu od tistega, ki si ga doživel v resnici . . . Velika svinjarija, *govno*,

je imel navado reči *Činč*. Hotel ali ne hotel, tudi on je del tvojega življenja, tvoje usode. Lahko bi ga bil sunil v rit, ko si ga prvič srečal.

Ži-ve-ti, čudna beseda... Ko imaš pred seboj še dva ali tri mesece, morda samo enega, se vse mere spremenijo... Resnice ne zveš. Tudi oni je ne vedo ali pa ti jo prikrivajo. Izkušnje imajo, to že, notranjih procesov pa ne vidijo... Prej, ko živiš brezglavo, brez misli na konec, imajo tudi besede drugačen pomen. Da je življenje nekaj enkratnega in začasnega, začenjš razumevati, ko je že prepozno. A kdaj ne bi bilo prepozno? Ni res, da si gospodar svoje usode, možnost izbire je prav neznatna. Nič ni vnaprej določeno, pa vendar... Okoliščine te oblikujejo... Na koncu se ti zdi, da so tudi razlike med ljudmi prav majhne. Kolikor jih ne določaš sam. Vsak se žene po lastnih merilih. *Dalj, hitreje, višje*... Več hotelskih obedov, več sortnega vina, več francoskih konjakov. Več kot drugi... Živeti hitreje, imeti več od življenja. Več po osebnih merilih in po splošnih... Nikoli nisi bil popolnoma prepričan o tem. Capljaj si za drugimi, iskal druga merila. Na tihem si upal, da obstaja... Na koncu se vse izenači. Pravijo, da bolečine niso hude. Žile ti napolnijo z morfijem, čuti otopijo. Potopiš se v brezčutnost.

Si že na tej poti? Da, od tistega dne naprej, ko jemlješ tablete... Vse se sprevača. Ne jemlješ jih, dajejo ti jih... Ta mir, ki se je naselil v tebi, to stanje brez žalosti in brez obžalovanja, kaj je to? Posledica let in spoznanj? Polna mera življenja, zasičenost? Ali tisto drugo? Spoznanje nujnosti, soočenje z resnico... Tega sam sebi ne verjameš. Ko so odhajali drugi, ti je bilo težje.

Starca je jemalo počasi. Postajal je zabuhel in zaripel. Vsakič, ko si ga srečal, je bil videti debelejši. Na prvi pogled bi presodil, da preveč pije. A ni bilo samo to. Pljučni infarkt, *emfizem*... Vzrok-posledica. Nekoč so se ga zelo bali. Veljal je za brezobzirnega človeka. Kar je tudi bil... Izvajalec ukazov. Vodil je obvezne odkupe na Krškem polju. O kmečki miselnosti ni imel pojma. Bil je mestni človek, predvojni trgovec, *komi*, ali nekaj podobnega. *Komi*, ki se je povzpela... Med njimi je bilo dosti revolucionarjev, revolucionarjev našega kova. Potem ko nas je kmet vso vojno hranil, so ugotovili, da je pravzaprav kulak... Z revolverjem v roki jih je prisiljeval, da so dali hrano... Vsaj petkrat so ti pripovedovali o tem. Z nekim posebnim poudarkom... So ga zaradi tega občudovali? Prvi ti je to pripovedoval Štajner, njegov medvojni spremljevalec in povojni šofer. Dokler ni odšel v penzijo... Ta ga je morda spoštoval. Imela sta skupna doživetja, hajke in zasede. Bil je preprost človek, takšni spoštujejo silo in oblast. A še tedaj, ko je bil Starc že direktor *Comexa*, kar je pomenilo konec njegovega vzpona, ne samo konec vzpona, temveč dokončen padec, je znal Štajnerja ali koga drugega nahruliti kot psa. V imenu česa? Štajner je stisnil zobe in storil vse, kar je bilo ukazano. V tem je bilo čutiti nekakšno

privrženost, a tudi modrost, da se z bikom ne kaže bosti . . . Ob prvi priložnosti je izginil v penzijo. Odtlej si ga lahko srečal le še na železniški postaji, v soboto ali v nedeljo zjutraj, v gumijastih škornjih, z oguljenim nahrbtnikom in ribiško palico. Le skrivnostno se je smehljaj in namesto pozdrava ti je samo prikimal . . . Dovolj je bilo praznih besed, ti je govoril njegov pogled.

Tista fotografija se ti je do zadnjega povaljevala po predalu pisalne mize in si jo večkrat ogledoval . . . Obraz pri obrazu, večinoma neznani, vmes nekaj takšnih, ki jih spomin še ni izbrisal, mnogi s titovkami. Sindikalni izlet, obisk *Baze 20* . . . Skozi Zagradec v Žužemberk. Nekateri so pohiteli na hrib s spomenikom. Tisoč padlih . . . Imena, imena, letnice rojstva in smrti . . . Mnogi še niso bili dopolnili dvajset let. Dvajset let, kaj je to? Umrli so, ne da bi doživeli svojo veliko ljubezen, ne da bi dočakali globoka razočaranja. Dozorela spoznanja, do katerih se dokoplješ pri štiridesetih, imajo svoj čar . . . Oddaljenost, *distanca*, kanček porogljivosti, da samega sebe ne jemlješ preveč resno. Ali pogrešaš neznane užitke in nedoživeta spoznanja? Da niso zadnji vzgibi za naša dejanja in naše misli le v nas samih? Iz nas samih . . . ?

Od avtobusa skozi gozd je Starc hodil med prvimi. Bil si blizu njega, čakal si tako kot drugi, da bo spregovoril. Na *Bazi 20* je moral biti kot doma . . . Da bi spregovoril o tistem, kar se ne pripoveduje vsak dan. Nekaj je moralo še ostati . . . Nekaj, kar bi omogočilo vpogled v njegovo notranjost . . . Ne, to se ni zgodilo. Tudi popoldne ne, v *Metliki* . . . Pri zadružnem domu so pekli koštrune. Sedel si zraven njega. Vonj pečenega mesa in toplota sta sušila grla, žametna črnina je tekla sama. Tedaj so jo še imeli . . . Starc je zbijal šale, a ne na račun preteklosti. O minulih dogodkih je pripovedoval stvarno, še vedno je bil v njih . . . Neusmiljeno je zbadal le svoje iz *Comexa*. Njegove šale so bile grobe in žaljive. Vljudno so se smehljali, nihče mu ni upal povedati v obraz (kar so med seboj stalno ponavljali), da je težak primitivec.

Ti se nikoli nisi ubadal z njim niti toliko kot zdaj. Bila sta si kot ogenj in voda, ničesar skupnega . . . Glej, spomin te je privedel do Starca, ko si pomislil na Činča. Na tisti fotografiji je stal zadaj, v kotu. Skromen in zadržan. V kasnejših letih je vedno *izigraval* klovna . . . Pred tvojimi očmi se je spreminjal . . . Pripadal je novemu valu, ki je v šestdesetih letih pljusnil v *Comex*. Končal je bil neko obrtno šolo, ni bil čistokrvni *pismouk*, kakršnih Starc ni maral. Leto ali dve je barval kulise v gledaliških delavnicah, dobro je risal. Staremu se je prikupil, ker je znal vreči na papir vsako njegovo zamisel . . . Z njim se je začela propagandna služba, po zgledu drugih firm. Zaradi tega, da je bilo mogoče legalno izdvajati nekaj denarja za pevski zbor, za lovce in čebelarje, za dobre namene in za prijatelje . . . V propagandi ni imel kaj delati. *Comex* je tiste čase uvažal kamione, trak-

torje in motorne žage. Prodajale so se same, a dela in skrbi je vseeno bilo dovolj: carina, skladišča, devize, dobavni roki . . . Ustvarjati iz nič, besede spreminjati v denar, biti uspešen, dokazati svojo sposobnost, preživeti . . . Mi prodajamo pamet, ki je sami nimamo, je rekel Starc. Gledano iz daljave: romantični časi, ničevi problemi . . . Preteklost je vedno boljša od sedanjosti . . . Prvi naseljenci na novem kontinentu *Trgovine* . . . Učenci tovariša Starca, praktičnega marksista, predvojnega trgovskega pomočnika v trgovini z mešanim blagom, po vojni pomočnika ministra za gospodarstvo . . . Na vseh ključnih položajih njegovi ljudje, vsi drugi za celo generacijo mlajši . . . Nedokončana gimnazija je bila že visoka šola. Pri *Comexu* si bil prvi z dokončano fakulteto. Starc je imel nos, da se razmere spreminjajo. Vedel, kam pes tace moli, po starem. Okoli sebe je začel zbirati ljudi z diplomami.

V tvojih očeh je vedno stal visoko, zdel se ti je nedotakljiv, čeprav ga nisi spoštoval. Niti opazil nisi, kdaj se je začela njegova pot navzdol. Za to nisi imel izostrenega čuta . . . Ker sam se nisi nikamor gnal. Zate je bilo vsako delo enako pomembno . . . Šele potem, ko so začeli brskati po njegovih poslih, se ti je zdelo, da ga preganjajo zavistneži, da gre za stare, neporavnane račune . . . Na kontrolni komisiji si se odločno postavil na njegovo stran. Iz načelnih razlogov . . . Čeprav si bil v njegovi bližini, si bil slep za njegove kombinacije. Ali pa jih je pred teboj skrival.

Kako se je pisal tisti plavalasec iz kontrolne komisije? Z dolgimi, mastnimi lasmi . . . Starcu ni segal niti do gležnjev . . . Tudi njegova vprašanja ti niso odprla oči. Nisi znal razmišljati na njegov način . . . Zadeva se ni razpletla, kmalu po tistem je umrl v prometni nesreči . . . Poznala sta se le kratek čas. Ob dnevu žena v Iškem Vintgarju . . . Za dan žena bi lahko vse dale, je bila parola dneva . . . Peljali ste se v dveh kombijih, nekateri so že imeli osebne avtomobile. Starca ni bilo zraven, njega je vedno vozil Štajner . . . Činč je med vožnjo otipaval ženske, da so vreščale. Svoje vrstnice, starejših se je izogibal . . . Dodobra okajeni, željni doživetij, drli so se kot srake . . .

Je bila Ika? Nikolaja? *Nika* . . . Vranje črni lasje, kot se reče. Polt bela . . . Spremljala te je z žarečimi pogledi, med plesom se je stiskala k tebi . . . Odvlekel si jo ven, v temo. To ji je bilo prav, hotela se je poljubljati. Povprašal si jo naravnost, če bo dala, za dan žena . . . V temi si videl njeno osuplost, bila je še nedolžna . . . Kakšna beseda, *nedolžna* . . . Morala se je umakniti, odvedel si jo nazaj pod luči in jo prepustil drugim. V nekaj letih se je razvila v prijetno mlado žensko. Imela je karakter . . . Ko si jo srečeval, ti je bilo skoraj žal. Takrat si se do nje obnašal pobalinsko. Nisi bil pripravljen na sentimentane zveze, obremenjen si bil z drugačnimi obveznostmi.

Tiste nesmiselne krokarije so trajale do jutra . . . *Ne gremo še domov.* Vztrajati, še in še . . . Nekateri so bili že poročeni, naveličani svojih družic,

iskali so odrešenje. Molčeči trpini, z neopredeljenim hrepenenjem, z nedoločnim nezadovoljstvom v očeh... Ob petih zjutraj so že odpirali kolo-dvorsko restavracijo. Golaž, vampi, veliko pivo, nato naravnost v pisarno... Golaž s svežimi žemljicami... Če zjutraj nisi zamudil, si lahko odšel ob dvanajstih. Starc je vstajal rano, ni si mogel predstavljati, da bi drugi še radi spali... Ko je bil sam utrujen, je postal velikodušen... Vendar je pil samo doma. Ne samo..., ne... Po delovni akciji na njegovem vikendu, je bil pijan kot čep. Imel je težave z mehurjem. Šofer je moral ustavljati za vsakim ovinkom, vendar se nihče ni upal šaliti na njegov račun. Spoštovali so ga in se ga bali, vsekakor so se ga bali. To je bolj prvotno čustvo.

Radvanje, Dražmirje... Petešovci, Čarda... Ravnina. Neskončna, v sivino se pogrezajoča belina. Sklepanje pogodb z zadrudniki... Tisto službeno potovanje je bila prelomnica v tvojem življenju. Ob treh, morda ob štirih zjutraj, ko je utrujenost že premagala večino omizja in so besede zatavale v izgubljene pokrajine intimnih bolečin, te je vzel v precep Starc. Prvič in zadnjič se ti je odprl.

Odločiti se boš moral, ti je govoril. Svojo prihodnost si boš moral izbrati. Zakaj si tako bled in neodločen. Si bolan? Ali pa se ne zavedaš, da se ti mladost izteka. Pri tridesetih se ti zdi, da imaš še vse pred seboj, da ti je svet odprt na vse strani... Pri štiridesetih ne več, pri štiridesetih že moraš misliti na starost... Kar ustvariš, moraš ustvariti do štiridesetega. Zato se moraš odločiti... Nič se niso spremenili... Veliki svet ali majhno podjetje. *Comex* je majhna, dobra firma, ki daje kruh tridesetim ljudem. Drži se je, z vsemi štirimi se je drži... Resnične so samo majhne stvari, vse drugo so sanje... Visoki položaji, velike nevarnosti. Kot voznja z avtomobilom. Če drviš z veliko hitrostjo, si ob karambolu mrtev. Pri vožnji s kolesom se lahko samo opraskaš. Kolesarje podirajo zaradi neprevidnosti... To pa ne pomeni, da te hočem učiti biciklizma, je poskušal biti duhovit... Ko si pohabljen, te vržejo na cesto, nisi več zanimiv...

Njegove nauke si si razlagal po svoje: V veliki tekmi črnih limuzin ga je vrglo s cestišča. Izbral si je *Comex*, ali pa so mu ga izbrali drugi. To je bil njegov poslednji fevd, zadnje zatočišče. Prepričeval se je, da je zadovoljen, a ni bil. Hlepel je po oblasti, gotovo je hlepel, skoraj vsi so bolni od tega. Je bila krivica, ki so mu jo storili, potem še krivica?

Kaj imaš? je izzivalno vrta. Si poročen? Brez stanovanja? Dokler si mlad, še gre. In mlad si, dokler ničesar nimaš. Pozneje te sodijo po tem, kako si poskrbel zase. Pridem v podjetje, kaj najprej storijo? Pogledajo, s kakšnim avtom sem se pripeljal. Kar poskusi, pridi s fičkom, pogodbe ne bodo podpisali. Vsaj žaba mora biti, če že ni mercedes... Nekoč, ha, nekoč... Govorili smo, da je lastnina sramota. Lastnina je tatvina, smo rekli. Razlastili smo vse, ki so kaj imeli. Zdaj poglej okrog sebe. A?

OVEN

Najbolj . . . , najbolj grozljiv je ta občutek minevanja. Neslišni tek časa, nevidne spremembe v celicah. Neopazno se spreminjaš sam, spreminjajo se tvoje oči, tvoj pogled. Svet sam se spreminja . . . Gubice na obrazu se poglobljajo, koža izgublja svojo prožnost, telo postaja mlahavo. V začetku komaj zaznavno, le mišice niso več tako napete . . . Pri petdesetih, če ne že prej, večini moških pogled onemi. Ogenj v njih ugasne. Oko je le še zdrizasta snov s sentimentalnim izrazom, beljakovina, polna vode.

Na moške oči te je opozorila tista Angležinja, *miss Allen*. Srečala sta se na kmetijskem sejmu v Noven Sadu. *You are stil alive*, je ugotovila. V tvojih očeh je še vrag. Opazuj moške, tudi mlajši od tebe so že mrtvi. *And you miss Allen, are you already dead?* Ne, tudi ona še ni bila čisto mrtva, a njena duša se je že odpravljala v tihe pokrajine samote . . . Petrovaradinska trdnjava . . . Blaga sapica zgodnjepoletnega večera, čez Donavo se je razlival lesket zahajajočega sonca . . . Tisto popoldne ste bili na *Oplencu*, v *Stražilovem*, na grobu Branka Radičevića:

*Malene tice preveseli zvek
u lisnatome što se gaju krije,
nemirna vrela žuboreći tek
po šljuncima šarenim što se vije . . .*

Kaj se vije? Pesmi . . . Mar pesmi lajšajo življenje? Zakaj si Angležinjo povedel na grob pesnika, ki ga ne bo nikoli brala, nikoli razumela? Nekaj drugega je *dr. Prešeren*. Ustavijo se v *Vrbi* in sprašujejo, kje je ta doktor, da bi jim dal kaj zoper zobobol.

Če bi imel možnost začeti znova, kaj bi storil? Bi uveljavljal večjo moč razuma, bi hotel živeti bolj načrtno? Ali za vsem tem ne tiči občutek, da nekaj ni bilo prav in bi lahko bilo drugače . . . Pri dvajsetih, morda pri tridesetih, kdaj bi kazalo postati pameten? Zvit, premeten, sebičen . . .? Ne stojiš več za vsem, kar se je zgodilo. Se ti je vse dogajalo samo od sebe, brez tvoje volje? Te je plaz časa vlekel za seboj, se mu nisi znal upreti? Tudi to ne . . .?

Zdaj, ko ni več prihodnosti, bi moral biti vsaj pogled v minulo jasen. Okoliščine da so bile odločilne? Vojna . . . Strah, ki je pretresal drobovje in kosti. Strah čez vsako mero . . . Utrujen in pobit si dočakal svobodo. Vsi so bili prepričani, da je veselo, le veseliti se nisi mogel. Svetloba v očeh se je krvavo svetlikala . . . Smisel za preproste stvari, kot sta pogled v poletno jutro in vonj po jeseni, si je bilo treba šele pridobiti . . . Dopoldne v šoli, popoldne na sestankih, zvečer še udarniško delo na Ambroževem

trgu, v Litostroju... Sobote in nedelje na Pšati, v Borovnici, na cesti proti Vrhniki, poleti v Bosni... Kot daljni svet... Po gozdih so se še potikale *bande*, razpadajoča trupla neznancev... *Vstani, mladina, in stoj kakor hrast, naj puška stoji ti ob strani*... Čuvaj to mlado nam rast, katero teptajo tirani...

Jure, Miro, Jorg... Kako mladi in gladki so ostali njihovi obrazi... Ostali so deški. Nihče še ni imel osemnajst let. Kaj bi jedli, v kaj bi se oblačili, na to nihče še pomislil ni. Vse je bilo dobro, vse mogoče, noben napor odveč. Smeha, kolikor si hotel... Če bi ostali živi, bi bilo z njimi tako, kot je z drugimi. Morda se še poznali ne bi več... Stari, dobri časi, si se nekoč posmehoval drugim, zdaj se temu tudi sam ne moreš izogniti... Najbrž niso bili tako zelo dobri, takšni se kažejo neponovljivi časi mladosti. So mar bili ljudje drugačni? Manj sebični, bolj odprti drugim? Bili so... Čas je bil takšen, potreba... Barva trenutka. Tisti, ki so jo doživeli, se je spominjajo z domotožjem. Želijo, da bi se ponovili. Saj se bodo, ko bo spet vojna. Mora biti... Če bi bil človek dober, ga tudi nove razmere ne bi spremenile. *Narcizem in nepotizem*... Naš gorjanski jezik še nima besed za to, kar se dogaja. Kaj je bilo, bodo določili šele kasneje, s sklepom uglednega foruma. *Človečnost*, ki jo je rodil napredek. Napredek: bolj požrešni, bolj sebični. Nesmisel... Kot da je to tvoj problem...

Dan je bil meglen, poznojesenski. Lahko si se sprehajal po ulicah, ne da bi te kdo prepoznal, ne da bi se moral ustavljati ali pozdravljati mimo-idoče. Redki avtomobili so tipali skozi belino, ki je bila tedaj še vesela. Nekakšne bele noči ljubljanske... Za sanjače in potepuhe... Za pohajkovanje, za neobvezen pogovor s samim seboj... Proti večeru je bila megla lahko že tako gosta, da si zgrešil vrata hiše, v kateri si stanoval. Morda te je spremljal občutek tesnobe, tihi, prtajeni in zahrbtni spomin na minule čase, pa tudi na tiste kasnejše, ki niso bili nič boljši... V samotnem prehodu, za vrati nerazsvetljene veže. Vsak trenutek na preži... Spomin družji in dopolnjuje, zdaj prevlada svetloba, zdaj sence... In vse je resnica.

Minilo je več kot dvajset let. Sredi šestdesetih je moralo biti... Časa je bilo na pretek. Vse popoldneve in večere si bil prost, če si hotel. Štafeto so prevzeli drugi. Mirno, meščansko življenje... Ko so okna zaledenela čez in je zmrznila voda v vrču, v svoji sobi nisi imel kaj početi. V postelji, pokrit do nosu, si lahko bral, tudi do jutra, če si hotel. (Helmut Kürst...) Od sobote na nedeljo, med prazniki, ko naslednjega dne ni bilo treba vstati še v mraku... in se najkasneje do pol sedmih pojaviti pri *Comexu*...

S *Tržaške* do centra si šel peš... Ob štirih si že zapustil *Sibirijo*, ustavil si se v *Dajdamu*. Pojedel srbski fižol in popil brizganec... Takrat si še jedel, ko si bil lačen, in zato, ker si bil lačen, ne zaradi ure in reda, ne zaradi navade... Potem je bila pred teboj še dolga pot. Megla je

bila nepredirna, vendar si tisto hišo nekje na Medvedovi cesti našel brez težav . . . Morda si se peljal s tramvajem in izstopil pri *Unionu*. Ali pa si šel peš mimo starega *Velesejma*, skozi *Latermanov drevored* . . . Vile na Medvedovi ne bi več našel, enkrat samkrat si bil v njej . . . *Nina* sama te je morala povabiti, od prvega srečanja je bilo poteklo že nekaj mesecev, prvi vtis je bil že začel bledeti. Telefonirala ti je v službo, nekdo ji je moral povedati, kje si. Bil si prepričan, da iz Ljubljane, a ni bilo nujno. Morda iz Trsta ali iz Milana.

V sobi, v celem stanovanju je bila sama. Odprla ti je molče, s tisto običajno zadržanostjo ilegalcev . . . Vrata se odpro, pred teboj zazija praznina, šele potem se iz globine, nekje od strani, pokaže pol obraza, prst se hoče premakniti k ustom, a obstane na pol poti . . . Eno samo, preiskujejoče oko . . . Videti naj bi bilo čim bolj naravno, ker te izza drugih vrat na hodniku morda opazujejo. Moraš stopiti naprej, ozirati se ne smeš, ne samo zaradi tega, da radovednežem ne pokažeš obraza, temveč tudi zaradi tega, ker lahko pričakuješ, da bosta iz temne notranjosti vsaj dva planila nate in te podrla na tla . . . Večni občutek preganjanca ali samo vaja . . . ? Tedaj si o njej vedel še zelo malo: izbrana garderoba, urejenost, potovanja v tujino, črn mercedes . . . Privlačila te je *kategorija*, bi rekel Robert. Obstaja vrsta žensk, ob katerih ti je že ob prvem srečanju jasno, da jih je treba podreti. V ustih fine besede, misli pa uhajajo pod trebuh. (Bartol . . .) Zato so na svetu, za to . . . Kaj bi se pretvarjali . . . *Nina* je bila takšna *kategorija*. Telesno privlačna, skrivnostna, še neznana, ovira, ki jo je treba premagati. Ob dobršni meri tvoje naivnosti . . . Zdaj bi se vprašal, zakaj te je izbrala. Tedaj se nisi, še dobro, da se nisi . . .

Ko sta si sedela nasproti, na kavču, ni bila več takšna, kot ob prvem srečanju. (To spoznanje je izviralo iz tega trenutka, resnično je bilo . . .) Morda zato, ker si sklepal, da si v njenem stanovanju . . . V sosednji sobi zakonska spalnica, na drugi strani kuhinja z nepomito posodo, sledovi otrok. Možna prisotnost njenega moža . . . (Nikoli ga nisi videl.) Nekatere so bile v tem pogledu malomarne, ne pretirano rahločutne . . . *Dragi Mož*, je pisala tista sindikalistka, pismo je odložila, ko je čakala nate . . . Nekaj je bilo na mizi, nekakšen prigrizek, domači piškoti, neka pijača, žgana, neprijetna . . . Ob žganih pijačah se ni nikoli dobro končalo . . . *Jelena*, deklica, ki je bila, in njena sestra *Vesna* . . . *Vesna* ga je lokala za tri. Dogovorila sta se bila, da gresta v kino. Ves vznemirjen, poln občudovanja, pravega v-z-h-i-č-e-n-j-a . . . Spolni hormoni preplavijo možgane . . . spet tuja misel, v vsem tem premišljevanju in tihem besedičenju je prav malo tvojega lastnega. Knjige, pogovori, časniki, to je lepljenka tvoje zavesti . . . Malo seksa, malo politike, tudi to ni tvoje. *Padec*, bar v Amsterdamu . . . Izgovori se *Albeer* . . . *Gallimard*, avtomobilski karambol in konec. Samomor kot oblika svobode. Edina človekova svoboda.

Tri leta že umiram, ti je zaupal po drugem obisku. Andrej te je seznanil z njim. Čeprav je bil tudi tvoj sorodnik, ga prej nisi poznal. Bil je iz Pragerskega, njegov sin je študiral v Ljubljani, tih, dobrodušen mladenič, na elektrofakulteti... On sam je bil miličnik, komandir postaje... Če ne bi imel otrok, bi bil že zdavnaj napravil konec. Zaradi njih vztrajam. Otrok ne smeš obremenjevati s tem. To vem iz izkušnje, vsa otroška doživetja so ostala v meni, vse življenje sem jih nosil s seboj. Zelo sem trpel, ker se mati in oče nista razumela, oče je bil pijanec, prepirala sta se, očital ji je lahkomišelnost... Šele kasneje se mi je posvetilo, da je bila vsega kriva ona, ne on... To, vidiš, bi jim rad prihranil, rad bi jih obvaroval, ker bodo imeli svojih bremen preveč, je hotel reči Ludvik.

Morda je res treba vztrajati do konca, naj vidijo, kaj človek zmore, kaj lahko prenese... Zgled živim, da bi laže prenašali življenje. Naporno je, ni kaj, a edini način, da dočakaš starost... Za to gre. Če bi šlo samo za smrt, ta igra ne bi imela smisla. Mesec prej ali kasneje... Pa tudi ne vsi. Nekateri se oklepajo vsakega dneva, kot da bi s tem kdovekaj pridobili... Čas... Strah muči le zdrave... Tudi tebe je bilo pogosto strah... Trepetal si ure in ure, dneve... Za golo življenje? Za prihodnost? Si se bal ponižanja, neuspeha? Kako prazne..., opustele besede, koliko ne-smisla.

Jelena... Deklica iz sanj, in njena sestra *Vesna*... Ne, ne... Obratno je bilo. *Vesna*, deklica iz sanj, in njena sestra *Jelena*... Tistega večera, teden dni potem, ko sta se spoznala, sta šla v kino, v *Union*. Nato na vrt s kostanji (v dopoldanski tišini je šelestelo listje, kakšen mir!), v naravno razkošje živega zelenja... Beli prti, beli stoli, v kozarcih se je lesketalo zlahkno vino, svetloba, kakor da so brušeni... V družbi lepe ženske, vznemirljivo pričakovanje prvih ljubezenskih korakov. To je bil, katero besedo bi mogel uporabiti? resničen čar, čar mladosti, čeprav nisi bil več popolnoma mlad... (Jaz sem še vedno pri osemnajstih, je menil Mihec, ko jih je imel že petintrideset, bil sem mladinski aktivist, pa se nisem razvijal...) Naravni tok stvari je bil zavrt zaradi vojne. Puberteta razdeljena na vse življenje... Zdaj se prvič izgovarjaš na nekaj, kar ni bilo. Lepota, čeprav privid... Ni razlike med igro in resničnostjo, med iluzijo in stvarnostjo, kdo je že rekel, da je to narobe? Po učinku, po posledicah je enako... Pozneje, ko neskajljenega navdušenja nisi bil več zmožen, ne ti ne tvoji prijatelji, ste nenavadna doživetja označevali bolj banalno, turistično. *Ženska I A*, s črtico, poprsje *super de luxe*, mednožje s tremi zvezdicami...

Pila sta štajersko vino, *traminec*. *Tra-mi-nec*... Vino, primerno trenutku... Zdelo se ti je, da je vedro razpoložena, nenadoma pa jo je zvilo. Obraz se ji je spačil, a zaradi tega ni bila nič manj lepa, roke so se ji skrčile. S prsti je zdrobila kozarec, dva, tri zaporedoma. Bilo je tako nenavadno, da si osupel, nisi se znašel. Šele pozneje si se zavedel, da si bil tedaj popolnoma odveč, tvoja prisotnost na svetu je bila nepotrebna. Kako

bi rekel? Bil si nič... Tedaj pa se ti je zdelo, da gre za potegavščino, ki je še ne poznaš. A ni bila šala... Ko ti je s širokim nasmehom skozi solze pokazala dlan, je bila ta globoko razrezana. Kri ni tekla kdovekako. Prosto-dušno je iz ran pobirala večje in manjše koščke stekla in jih spuščala v tvoj kozarec. Kri se je v vinu topila in motne srage so se po tekočini širile od zgoraj navdol... Natočimo si čistega vina, da, to nekaj pomeni. A kako si natočiti čistega vina? Smejala se je naprej, skozi solze, in te z zdravo roko objemala okrog vratu...

Nekaj dni zatem... Še v istem tednu... Dnevi so se mrzlično iztekali, mudilo se ti je neznansko. Klot da si hotel ujeti nekaj za večno izgubljenega, ne, zamujenega... Obsedela sta pri *Figovcu*, ura je bila že enajst, a nič še ni kazalo, da bi se bila pripravljena premakniti... Napol za šalo je naročala pelinkovec za pelinkovcem, šele dve leti kasneje si zvedel, da je to bila zanjo najbolj ostudna pijača, najbolj zaničevana, najbolj odvratna in banalna (Tudi poceni, predmestna in furmanska, nekoč...) Pila je iz žalosti, iz kljubovanja, da bi se morda izognila dolžni intimnosti s teboj... Če bi bil to vedel že tedaj, bi bil moral vstati in oditi... Skupaj sta popila štirinajst kozarčkov, potem nisi zmogel niti enega več, nadaljevala je sama... Zelo ga je ljubila, da se je zaradi njega tako mučila. Bilo ji je tako obupno slabo, ne njej, tebi je bilo... Izbruhati si hotel vse drobovje, hotelo ti je raznesti glavo. Pijanost je nekaj drugega, tudi ni vseeno, kaj piješ... S Činčem sta popila po dvanajst viskijev in po dve metaxi, sleherna celica je bila prepojena z alkoholom... Cesta pod teboj je nihala naprej in nazaj, dokler se ni dvignila navpično pred teboj in si z glavo udaril v tlak... Dva dni si ga čutil, a to je le bila neke vrste plemenita pijanost, a po tisti zeleni brizgi, ki je delovala strašnejše od strupa... Nisi reagiral užaljeno? Nisi videl, nisi razumel...? Ne spominjaš se dobro, mnogih stvari se sploh ne spominjaš več... Ali pa si zamahnil z roko in jo poslal k vrugu. Ne eno ne drugo... Bil si popolnoma zamegljen, sploh nisi bil sposoben razumne presoje... Morebiti si se v mislih odmaknil, se obdal ze neprebojnim oklepom, kar je bila tvoja, v mnogih bojih in porazih pridobljena taktika. Ne samo spretnost, pripomoček za odvrčanje neuspehov...

Napad ali beg. Oboje je isto, le da tega nisi vedel, dokler nisi nekje prebral. Znanost, črno na belem... Če bi bil tisto njeno strahovito pitje razlagal s stališča osebne prizadetosti, bi bil prišel do sklepa, da te hoče onesposobiti. To pa tudi ne bi bilo res... Saj sta bila že daleč, čez dan ali dva sta prišla že tako daleč, da bi se ponoči moralo nekaj zgoditi. Tisto neizbežno. Obleko dol, v posteljo... Kar pa je bilo po drugi strani popolnoma nemogoče... Nemogoče? Ženska lahko gre s teboj v posteljo, zapre oči in si predstavlja, da je na njej nekdo drug. Ti se prizadevno (kaj?)... Vzdihuje in ječi... Še dobro, da nisi na to pomislil kdaj prej.

Sam sebe bi prikrajšal za lepo doživetje... Morda te sploh ne bi več veselilo ženske vleči v posteljo...

Malo prej, pred nekaj trenutki, si na to vprašanje odgovoril popolnoma drugače. Ni razlike med videzom in resničnostjo, si trdil, pasji sin. Med iluzijo in stvarnostjo... In je tudi res ni!

Tisto drugo možno stališče bi te pripeljalo v neko drugo deželo... Kdo pa si bil ti, kaj si bil, da bi bila morala računati s teboj? Si ji bil stric, brat...? Kaj je lahko imela od tebe? Poznala sta se nekaj dni. Poznala..., se pravi, videvala sta se, nekaj malega sta se pogovarjala, držala za roke, objel si jo okrog pasu, kaj pa je to v primerjavi z leti, ki so jo vezala na tistega njenega fakina. Ki so ga klicali *Fredi ali Fredy*, po ljubljansko. Moraš znati trohico angleško, da razliko sploh zasluliš... Dva d, en d, naglas tu ali tam...

V tistih trenutkih, ko se je opijala, je gotovo mislila nanj. Morda se je ozirala okrog sebe, morda ga je iskala z očmi, saj je bil, kar si tudi zvedel kasneje, stalen gostilniški inventar vsaj v petih lokalih, prekaljena pijandura, z izrednimi kapacitetami za žgane pijače... Začne se zaradi družabnosti, potem postane potreba, tako je zastrupil tudi njo. A kaj bi, saj ni hotela nič drugega... Nobenega cilja ni zgrešila, ker ga ni iskala, ni ga imela, kot ga tudi ti nisi imel. V bistvu ne... In nisi imel pravice vihati nosu nad njo ali nad njim... On ni bil tvoj tekmeč. V ljubezni, v najintimnejših odnosih med ljudmi, ni tekmecev. Boj za prestiž, osvajanje ženskih src ali teles, to je le del splošne miselnosti, del tistega sveta, kateremu pripada večina človeštva. Večina. Človeštva. Čemu? Dva ne moreta brez tega... Kdo se bo koga polastil? Kdo bo imel večji avto, lepšo babo... Popivanje ne daje ničesar, samo jemlje... Pije, kdor se je vdal... Morda je bilo to le obupno prizadevanje za razrešitev nerazrešljive uganke. Ona mlada in lepa, on star in oduren... Poročen, na slabem glasu...

Ljubezen ne pozna meja, da, fraza... Ali jih pozna, jih le pozna? Nekaj jo je moralo vleči tudi k tebi. Bilo bi bolj preprosto, bolj preprosto, če bi bila ljubila tebe. Nikoli ne boš vedel, kaj se ji je napletalo v glavi, še zase ne veš.

V obeh primerih sta se ločila brez besed, brez pozdrava. Nobene obveznosti, nobenega dogovora. Brez prihodnosti... Prebudil si se z mučnimi občutki, tega se spominjaš, mesto je bilo spremenjeno... Ulice so čez noč postale sive, hiše in drevesa v parku, vse je bilo videti drugačno, nekako neresnično. A otipljivo, kot Guliverjevo potovanje. Spremenjene razsežnosti, sonce podolgovato, ulice prelomljene kakor strele. Ljudje kot sence, brez izraza, brez življenja... Tak si bil le ti sam. Izpraznjen, ne žalosten ne nesrečen, le strašno opustel navznoter in navzven. V službi se ti je nenadoma zazdelo, da se je vse premaknilo za trideset stopinj na desno ali levo, da bi ljudi razumel le, če bi stal na glavi. Da so besede šifre, za katere si že

zdavnaj izgubil ključ . . . Starcu in Činču, Juvanu in Andreju, vsem je koža postala prosojna. Videti so bili kot mumificirani mrliči iz nekega italijanskega samostana, kakor nesprhneli stanovalci rimskih katakomb.

Takrat si bral Kafko.

Onkraj žalosti in veselja, kaj je tam?

Še srečanja z Nino nisi premislil do kraja . . . Kolikokrat si že preživel in podoživel vse tisto. Zdaj niti sam ne veš, kaj je bila resnica, in kaj je zdaj. Čuti varajo? Spomin ustvarja zgodbe, povezuje nepovezano, želje z doživljaji?

Sedela je na divanu, toliko stran od tebe, da si se moral premakniti, če si jo hotel doseči. V polmraku . . . Grizljal si kekse, nekakšno domače pecivo, ker si domneval, da ga je spekla ona sama, nekoliko tudi iz zadrege, popil si kozarček tiste grenke pijače neznanega imena, ker ti jo je ponujala, razpoloženje pa vendarle ni bilo pravo. Takšna, kot je bila pred teboj, ni imela več tistega sijaja, ki te je prevzel ob prvem srečanju . . . Pecivo, poceni pijača, povprečno meščansko stanovanje, vse malce banalno, kot že tolikokrat prej in pozneje. Poceni vsakdanjost, ukrasti nekaj trenutkov užitka, poravnati račune, maščevati se svojemu staremu, poskušati še neokušeno . . . Za vsako ceno doseči cilj, podreti žensko, spraviti jo podse, saj si to hotel, mar ne? Zdaj se ti to zdi prepoceni efekt, za katerim nič ne ostane . . . Sproti se ti vse spreminja v nič, kot da pravega življenja nisi nikoli živel. Zdaj je tako, nekoč ni bilo . . . Ni moglo biti.

Osvajalska strast te je gnala k njej. Prišel si zato, da bi poskusil, in ni bilo mogoče oditi kar tako. Tudi ona je pričakovala . . . (Bili so časi, ko sem bila užaljena, če je kdo poskušal, zdaj bi bila, če ne bi.) Roke so ji drgetale, to je bil morda trenutek prave človeške topline, ki si ga spregledal . . . Vse je šlo zelo naglo. Zunaj je bila že noč, morda so na ulici ugasnile luči, nena doma se ti je zdelo, da je že zelo pozno, spreletela te je neka misel, odločil si se, da moraš oditi . . . Zunaj je bila še vedno odurna megla, ki se je zajedala v kožo, do kosti.

Večer si prebil v kavarni, na toplem, ob grogu. Mikalo te je, da bi se opil. Žal ti je bilo, da nisi bil z njo nežnejši, da nisi ostal dlje. Vsi tisti pomisleki, vsa ugibanja o tem, kaj je v sosednji sobi, vse je bil le izgovor. Izgubljena priložnost, ki se nikoli ne povrne . . . V resnici je bilo tako . . . Tisto stanovanje sploh ni bilo njeno, to bi bil moral vedeti . . . Nisi je mogel ljubiti, to je bilo vse.

Če bi bil tedaj vedel, kar si vedel kasneje.

V tistih časih so bile kavarne še nekaj čisto drugega, kot so sedaj. Prijetno, toplo zatišje. V kotih so posedale stalne družčine. Igralke, pisatelj, prostitutke. Vedel si, kje koga najdeš . . . Mladine in tujcev še ni bilo v tolikšnem številu. Otroci so še živeli po internatih, *južnjaki* po samskih domovih v predmestjih . . . Lahko si listal tuje časopise. *Die Presse*, *Welt-*

woche, Cahier de Cinema (Notri so bile gole ženske) . . . V štirih urah dva čaja. Če si imel denar, grog ali vinjak. Nekaj časa je bil v modi rum. Peric ali nekdo drug je razlagal, da rum uničujoče deluje na hrbtenjačo. Najhitrejša pot do delirija . . . Ko se ti začno prikazovati bele miške, črne podganice. *Delirium tremens* . . . V kotu pri oknu je posedal neki pisatelj, vse popoldne ali ves večer je pisal, to je bilo očitno, nikogar pa ni zanimalo, kaj piše . . . Piše, človek, ali to ni dovolj? Nekoč, da . . .

V kavarno so poštene ženske še vedno prihajale v dvojce. (Napredku navkljub.) Takšne, ki so kaj dale na svoje dobro ime . . . Ina je bila frizerka, drugo so vsi poznali le po imenu Rosana . . . Ime, ki ti je prišlo na misel. Truplo, ki si ga imel na seznamu . . . Poležavala je na kopaljšču, kot da ji ni nikogar mar. Bila je zelo postavna, ona druga je bila drobna kot piščanec. Nimaš kaj vzeti v roke . . .

Rosana, ki pa ni bila Rosana, kakorkoli se je že imenovala, se je morda zanimala zate. Povabil si jo na sestanek, to je bila vljudnostna oblika, nekdo te je opozoril, da je godna . . . Problem je bil v tem, kje se dobiti z njo. Ni bila na dobrem glasu, takšne ženske te niso nikoli mikale . . . Tudi ti ni bilo za to, da bi te druge videle z njo. Počakal si jo pri trnovski cerkvi, to je bilo že dovolj oddaljeno, že pravo predmestje. S konjušnico . . . Zavila sta proti barju, sredi poletja je bilo, nebo je gorelo od jasnine, kmetje so sušili seno. Na travniku so samevali veliki zgrabki sena. Kot slama debelo, suho, da se je lomilo, dišeče . . . Ustavila sta se v senci, pod hrastom. Vse, kar je pripovedovala, je zvenelo zelo resno, pravo nasprotje tistega, za kar so jo razglašali. Povsem normalna ženska . . .

Ženska pohota to je v devetih primerih od desetih, moška predstava, želja . . . Celó motilo jo je, da jo vsi hočejo spraviti v posteljo. To se ji je zdelo poniževalno. Morebiti res . . . Verjel si ji, a mnenja o njej nisi mogel spremeniti . . . Iskala je resno zvezo. Ni rekla, da si to ti, zdelo pa se ti je, da bi to mogel biti . . . Pogovor poln zaupanja (ali blefiranja?) vaju je pripeljal nazaj v Gradišče, do tramvaja. Prvič in zadnjič. Pozneje sta se videvala samo še na cesti.

Ona druga, sinička, ker je imela lase pobarvano na sivo, ti je še nekajkrat pripovedovala o njej . . . S Fredijem je šla v posteljo, njemu se nobena ni mogla upirati. Hotel jo je imeti, čeprav ga je vztrajno zavračala, češ da je grd. Njemu pa da je vseeno, glavno da doseže svoje. In ona, kaj bo ona imela od tega? Naj si kaj izbere. Nekaj primernega. Naj postavi ceno, pametno ceno . . . In jo je . . . Dve kamelhar deki . . . Fredi ne bi bil Fredi, če ji teh dveh dek ne bi dal. Ona pa je držala besedo, se pravi, tisto svojo stvar . . . Za kupčijo je vedela tudi Vesna. Ni je odvrčala . . . Tudi prva ni bila, ne zadnja. Morda mu je deki celo zavila v papir, da bi bil na cesti dostojen.

Če si bil potr, slabe volje, brez cilja, si zavil v kavarno. Najprej obhod . . . *Emona, Slon, Union, Evropa* . . . Ej, *Nebotičnik* je bil nekaj posebnega. Po deseti uri so odprli bar, nadstropje više . . . Meglena rdeča svetloba . . . Sanjalo se ti je, ali si v resnici doživel . . . Ob popevki se ti je zganilo srce. *Domino, domino, to je tako daleko i prošlo* . . . Naj gre k vragu, Ivo Robić. Neka barska dama ti je bila naklonjena, a nikoli ni imela časa zate. Hvala bogu, da si jo zgrešil . . . Ne, nisi bil brez predsodkov.

V tistih časih, a dosti kasneje, na začetku šestdesetih . . . Ko si že postajal nemiren . . . Tovariši so te odpisali, plaz je pometel s tvojimi vrstniki na položajih, ko je nova generacija preskočila tvojo. Nekega dne si se zazrl v zrcalo in uzrl svoje gube. Dotaknila se te je hladna misel o minevanju. Misel o tem, kako se je tvoja, vaša mladost, za vedno izgubila. Ni je bilo več in nikoli več je ne bo . . .

V Kopru, v hotelu *Triglav*, te je ogovoril neznan moški. Trdil je, da se poznata iz prvih povojnih let. Da sta bila skupaj v Skoju in da je on odležal sedem let na Golem otoku. V bližnjem zaselku da ima svojo obrt . . . V *Novi Gorici*, ko sta bila tam z novim direktorjem *Comexa*, Rotarjem, te je ogovorila tista rdečelaska. Rinila je vate, kot da si ji kdovekaj pomenil. Stari je bil po naključju dobrodušen, ženska mu je bila simpatična, pristal je, da je vaju povabila domov . . . Živela je na vasi, v hiši, ki je bila na zunaj čisto skromna, notranjščina pa je bila urejena, da si ostrmel. Vse uvoženo, vse iz Italije . . . Dva otroka, mož . . . Spomin se ti je začel postopoma odmotavati. Poskušali so jo vreči iz učiteljišča, očitali so ji religijo in kulaštvo . . . Zatrjevala je, da ti je hvaležna, ker si vplival na razvoj njenega svetovnega nazora. Čista norost ali pokvarjeno licemerstvo? Imela je neko značilno ime, spomnil se boš, redko ime . . . Sabina? Da, Sabina . . .

Izenada te je popadel nemir, v možganih se je ena zveza pretrgala in se vzpostavila nova. Kaj za vraga si počel zadnjih petnajst let? Čakal, da te bodo poklicali in ti ponudili mesto diplomatskega predstavnika v Južni Ameriki? Da se ti bo prikazala Marija . . . Bil bi zadovoljen, če bi lahko nosil kovčke ambasadorju na Malagi, ti je zaupal kolega s fakultete. Pripadal si tisti ubogljivi generaciji, ki ji je bilo treba samo pomigniti s prstom in že je jurišala na bunkerje, z golimi rokami gradila ceste in proge. Ne cela generacija, le njen del . . . Večina je tako in tako hodila svoja pota, kot ta učiteljica *Simona*. Živela je za otipljive stvari, za vsak dan, z italijanskimi ploščicami na zidu in s stilnim pohištvom . . . Svetovni nazor . . ., ta se razvije, prilagodi . . .

Predobro se vam godi, je ugotovila sovjetska komsomolka, ko je njihova delegacija obiskala Ljubljano. Fantje so slutili, kam meri, in Beravs jo je vprašal, za kaj živi ona. Za *duhovne vrednote*, je odvrnila brez pomisleka . . . Za duhovne vrednote, o tem si premišljeval tudi sam, v svojih tridesetih letih. Kakšne *vrednote* so to? Sreča človeštva nekje v daljni

prihodnosti... Pri dvajsetih je to bilo še sprejemljivo. Pri štiridesetih ti že lastna prihodnost postane pre-gled-na: Radna organizacija *Svetla budućnost*, OOUR *Mrtvački sanduk*.

Svetla prihodnost, ne pusta sedanost... Ne vsakdanost. Ta je le pot. *Moskva—Petuški*... Ko nimaš več lastne prihodnosti, tudi prihodnost človeštva ni več zanimiva. Sicer pa je mračna... Začenjal si se vračati. *Tja in nazaj*... K začetku... Vsak rod začenja znova. Človek se v svojem bistvu ne spreminja. V tem pogledu ni napredka. Začneš se vračati iz prihodnosti v preteklost, ki se izkaže kot tvoja edina prihodnost. Vse, kar bi moralo biti, je že bilo...

Na poti skozi drevored so zapeketala konjska kopita. Sivo bela žival s ponosno dvignjeno glavo je v galopu prihajala vedno bliže. Šele potem si zagledal njo. Vitka, zravnana ženska se je skrivala za konjskim vratom. Dolgi, črni lasje so vzvalovili za živalsko grivo... Kot v filmu *Lady Chatterly*. Prepoznal si jo šele naslednji hip, presenetila te je. Spet je to bila ona.

Za teboj je bila že dolga pot. V jesenskem jutru, ko so po cestah še gorele luči in je množica ljudi hitela na delo, si se odpeljal v skoraj praznem avtobusu. Po Barju so se vlačile megle, bil je delovni dan, nemara kar sredi tedna. Šefu si natvezil neko izmišljotino, najbolj neverjetne so najprimernejše, vzel dan dopusta, ki ti je vedno ostajal, in šel za njenim glasom... Nekaj tednov po srečanju na Medvedovi cesti, ko se ti je zdelo, da je za vedno poniknila v svojem skrivnostnem svetu, zate zaklenjenim s sedmimi pečati... Tudi pozabljati si jo bil že začel, ker te ni več telesno vznemirjala... Zazvonil je telefon. Oddaljen in zadržan glas, je povprašal, če ga spoznaš... Brez predstavljanja, brez imena. Hotel si zvedeti, od kod kliče. Od daleč, se je glasil odgovor, ni pomembno, od kod. Dobila bi se tam, kjer sta se želela ustaviti že ob zadnjem obisku... Omenila je konje in polagoma si dojel, da je to ona in kaj ima v mislih... Pogovoru bi lahko prisluškoval kdorkoli, a ne bi mogel uganiti, za kaj gre.

Kar je bilo tisti hip popolnoma jasno, pozneje ni bilo več. Morda je sploh ni prav razumel, zato se med vožnjo ni niti za hip prepustil pričakovanju. Ali pač? Ta preračunljiva poteza v njenem obnašanju ga je motila. Česa se boji, kdo bi jo lahko zasledoval? Se ljubica skriva pred možem, ali gre za kaj drugega? Moško častihlepje...

V tistem trenutku, ko je s konjem pridirjala po drevoredu, je bila zelo lepa, se pravi, da te je prevzela... Jahalni dres popolnoma nov... Oči so se ji izzivalno lesketale. Nič več ti ni bilo žal poti. V njenem pogledu si razbral odločenost za tveganje, pripravljenost na vse. Prisca, resnično veselje. Povnil se je prvotni čar, še več. Dar, ki je padel z neba.

Gladka, prožna koža, vonj, ki je privlačil... V sleherni gubi njene garderobe je bilo nekaj dražljivega, izziv k ekstazi... Ekstaza, to besedo

si zdaj prvič izrekel v zvezi z njo. V tej privlačnosti je bilo nekaj izjemnega, a ne tako, kot se ti zdi zdaj . . . Če je res bilo nekaj tistega, kar ji pripisuješ, zakaj se ji nisi predal bolj? Zakaj je nisi ljubil brez pomislekov? Ko si bil še zmožen globokega čustva? Nemogoče . . . Eno oko je bilo vedno na preži, eno uho neprestano budno. Negotovost ti je bila prešla v kri. Nisi si mogel dovoliti, da bi ti kdo podstavil nogo. Tudi še nisi vedel, kdo je pravzaprav, od kod prihaja, čemu skrivnostnost . . .

Popoldne si se moral tudi sam spraviti na konja. Sledil si ji, a ne s pravim užitkom . . . Ustavila sta se na samotni jasi in živali privezala k drevesu. Gmajna je bila tiha in prazna. Od nikjer glasu. Trava je bila že orumenela, na planem, med skalami je žarel ruj . . . Brodila sta po odpadlem listju, objeta okrog pasu. (O svetli časi mladosti.) Zrak je vonjal po začenjajoči se jeseni. Tisti grenki vonj mahu, ki ga od septembra naprej čutiš v hribih.

Posedela sta na topli, suhi travi, in legla . . . Dolgo si gledal v nebo in prisluškoval v tišino. Kaj ti je manjkalo do sreče? Zakaj se je nisi oklenil z obema rokama in je nikoli več izpustil? Zakaj je nisi poskušal iztrgati iz njenega sveta in jo privezati nase. To se sprašuješ sedaj, zakaj se nisi takrat? Če si se, kakšen je bil odgovor?

Vprašanja ni bilo, tudi odgovora ne. Dogajalo se je, nič drugega. Ker sploh ni bila ljubezen, temveč le strast? Zavest, da pripada drugemu in da so vajini samo trenutki? Pomislek, da si zanjo le eden od mnogih in gotovo ne edini, da sploh ne gre zares. Bi moral biti edini, bi ti to kaj pomenilo, kaj bi bilo drugače . . .? Izsiliti ni mogoče ničesar, tega si se zavedal.

Jesenski sprehodi po gozdu . . . Zdaj bi bil čas zanje, če že ni prepozno. Listje obletava, ostaja golo vejevje. V zemlji zamira življenje, tudi jesenskega vonja ni več. Ni več . . . Tudi vonji pripadajo preteklosti . . . In zakaj so te ti vonji tako privlačevali? Ker naznanjajo smrt. Instinkt življenja je hkrati instinkt smrti. Tega ne razumeš, dokler živiš prihodnost, dokler te še vznemirjajo ženske obline in spolni hormon redno brizga v kri . . . Bit in zavest, materialna osnova čustev . . .

Krvavo rdeča barva ruja, vonj sivke in borovih igel . . . V tisti toploti, ki ni več nadležna, ampak samo še prijetna . . . In gladka, svileni koža njenega telesa. V gluhi tišini kraškega gozda, daleč od vsega, daleč od sveta.

Zelo dobro sta se ujemala. Vajini telesi sta se s sleherno celico odzivali drugo drugemu. Telesi? Ali pa je to morebiti bilo v zvezi z glavo . . .? Dve, tri leta kasneje, bila sta v Neaplju ali v Sirakuzah, si jo vprašal, ali je z enako močjo doživljala tudi druge moške . . . Ne, tega je nisi vprašal. Ona je hotela zvedeti. Želela se je prepričati, koliko ti pomeni. Svojemu možu očitno ni pomenila dosti . . . Dopuščal je, da se je sama potikala po Evropi. Iskala je moškega, ki bi ji pripadal z vsem žarom. S teboj ne bi dosti pridobila.

Dokler igra še traja, dokler si v njej, misli niso jasne . . . Skrivnost (abotna beseda!) je čar še povečevala. Večer sta prebila v Piranu, restavracija se je imenovala *Sidro*, nato sta bila v baru, *Pri treh vdovah*. Od prvega do zadnjega takta . . . Nežno naslonjena nate, obraz k obrazu, čisto nežen dotik. V rokah, ki so jo držale okrog pasu, si čutil drget. Popila sta nekaj buteljke belega vina, večerjala odlično ribo (*Nekje je dežela, je . . .*). Vse po merilih velikega sveta . . . V tem sta si bila podobna . . . Ne da bi bilo treba za to kaj žrtvovati. Brez želje, da bi to postalo način življenja . . . Pa vendar sta podlegla udobju . . . Vztrajala je pri svojem možu, ker ji je omogočal brezskrbno in neodgovorno prhutanje od mesta do mesta, od enega nočnega lokala do drugega, od enega moškega k mnogim . . . posteljam. Dovolj bistra, dovolj lahkoživa . . . Privlačna in zanesljiva, prav takšna, kakršno so tovariši potrebovali . . . Muholovka, na katero so se lepile barske muhe. V tistih časih so bili nočni lokali še pomemben vir obvestil, primerno mesto za skrivne stike . . . Denarja ji ni nikoli primanjkovalo. Njena blagajna se je napajala vsaj iz treh virov. Izvozna podjetja, banke, mešane družbe, svet, za katerega ni nihče vedel . . . Ker amaterji nikoli ne morejo slediti stroki . . .

(Nadaljevanje in konec prihodnjič)

Vladimir
Kavčič

Živalski krog

(Nadaljevanje in konec)

DVOJČKA

Komsomolki je bilo ime *Galina Beršadska* ali pa je bila *Belina Geršadska*... Iz *profsojuza*. Ženska, ki je bila prepričana (bogve o čem je bila prepričana), da ima v vsem prav. Razsojala je suvereno, zviška... Tovarišica ima vsak dan druge čevlje, dopoldne drugačne kot zvečer. To je njena četrta obleka, četrta v tem tednu. Doma jih ima še deset ali več... To, tovariši... Bogastvo dobrin, obilje predmetov, kot

bi hoteli tekmovati s kapitalisti. V času ko dve tretjini človeštva stradata... Kaj da je cilj, pravi cilj? Revolucija, osvoboditev delavskega razreda, drugačni odnosi med ljudmi. Duhovne vrednosti... Umetnost, religija, filozofija? Svobodna odločitev za socializem... Svoboda kot spoznana nujnost, ali-kako-se-je-že-temu-reklo?

Lakomnost, požrešnost, vsake vrste sebičnost in druge strašne stvari, o katerih so nekoč grmeli s prižnic. Teh besed zadnja desetletja nisi več slišal. Izginile so iz besednjaka. Življenje je postalo brezgrešno, pekel ni več domneva, večne kazni so bile nadomeščene z za-časnimi, s pogojnimi... Sekularizacija, počlovečenje človeka...

Na drugi strani ceste, pod kostanji, je stal nov, živo rdeč osebni avto *prinz*... Tiste čase so bili v modi... Juvan je nekaj trenutkov pred tem zasopel pritekkel v pisarno, brez trkanja je planil skozi vrata. Pomislil si, da se je pripetila nesreča, morda ga kdo zasleduje, iz svojih junaških časov je imel nekaj neporavnanih računov, dva ali trije so mu bili zapretili, da ne bo dočakal naravne smrti... Poleg tega bi ga slejkoprej moral zalotiti eden od rogonoscev, če ni pretirano lagal, jih je vsako leto bilo vsaj deset novih... Brez sape, zaripel, te je potegnil k oknu in od navdušenja nad samim seboj tlesknil z dlanmi. Pod drevesom je stal *princ enesu*... Majhen in hiter, z neverjetnimi pospeški, okreten, kot nalašč za stare in ozke ceste... Dovolj eleganten, zadosti udoben, uporaben za parado in za seksua-

rij. To je važna postavka, odrasel človek ima seksualne probleme . . . Saško je dve leti delal zanj v Nemčiji, bil je še študent, ko se je vrnil. Stanoval je na Rimski cesti, v podnajemniški sobici dvakrat tri, *princ* pa je počival v garaži . . . Nov, bleščoč je čakal, da napravi šoferski izpit . . . Dotlej si verjel, da je njegova edina strast v življenju *fizika, znanost*. Ja, fizika . . . Vsaj kdo, ki ni tako vsakdanji kot vsi.

S *prinzi* so se ubijali na tekočem traku, vsak teden trije. V časopisu je pisalo o Kranjčanu, ki je v useku nad Črnim Kalom prehiteval kolono, namesto v nasproti vozeči avtobus, se je raje zabil v skale. Štirje mrtvi v enem zamahu . . . Vic: Kranjsko registracijo lahko dobiš šele po tretjem karambolu . . .

To je bilo v tistem času, ko sta se z ženo ločevala. Vzdrževal je dva otroka, gradil vikend pri Škofji Loki. Oblačil se je prav bedno, kot da hoče zbuditi sočutje (ženskam?), stanoval je samo ponoči . . . Oficirske penzije nikoli niso bile majhne, a vendar . . . Avto mu je pomenil vse. Avto nam je nadomestil vse. Avto je najbolj vsestranski sorodnik.

Veliko prijateljstvo, vsaj v besedah . . . Vendar ti ni nikoli do kraja razložil, kako brez denarja prideš do dragega avtomobila. *Pesnikovali* so in rodil se je — *avto*, tako je povedal. V bifeju *Kurentov hram* so posedli štirje prijatelji: pomočnik direktorja v banki, dva referenta v uvoznem podjetju . . . Invalidski kredit, kredit za uvoz traktorja, dvojni premet papirjev . . . *Prinz* na obročno plačevanje, dolgoročni kredit za sanacijo zadružnikovega hleva nekje v Žabnici ali v Horjulu, lahko tudi v Ribnici na Pohorju . . . Po želji . . . Le kmetijstvo pusti ob strani . . . Pločevina je vedno bila na kredit, opeka nikoli.

Cinč je bil takrat še droben fantič, suh in bledikast . . . Gibčen in večč, zgolj iz prijaznosti je pomagal Juvanu . . . Tako rekoč sam na svetu. Mati je živela nekje na Primorskem, oče je bil že zdavnaj umrl. Sam se je šolal, sam preživel . . . Z ženo sta stanovala pri tašči, na tesnem, trije ljudje v dveh sobah . . . Kljub temu sta bila *vespà in topolinček* zanj že preteklost. Človek mora imeti nekaj od življenja . . . Ko se je začel ubadati s pesnikovanjem, je kmalu presedlal na *forda*. Prijatelji so mu ga skoraj vsilili, nekemu so ga pač morali dati . . .

Malce mu je bilo še nerodno, zato ti je pojasnjeval tako na široko, čeprav ti tega ni bil dolžan. Človek ne sme biti ohol, tega se je zavedal. Ostati prijatelj z vsemi, misliti na prihodnost, vedeti, kdo ti lahko še prav pride . . . Nikoli se ni sprl, ne s teboj, ne z drugimi . . . Vse njegove zgodbe so si bile podobne. Nikoli niso do kraja pojasnile tistega, kar naj bi. Kako le . . . Zamegliti, skaliti, naj si vsak razlaga sam. Nihče ne gre z vprašanji do konca, razen na policiji . . .

Še nisi slišal, ne več . . .? Na carini, za polovično ceno . . . Le nekoga moraš imeti tam v bližini, da te pravočasno opozori, kdaj bo dražba. Za-

pišejo, da si bil najboljši ponudnik, res si bil . . . Starih avtomobilov nihče ne kupuje rad, ponavadi so tudi karambolirani, vozili so jih norci. Zunaj nov, znotraj popolnoma uničen, pregret motor in podobno sranje. Ležaji, ki ti bodo odpovedali čez dva tisoč kilometrov . . . Ni pa nujno, lahko je bil zadet samo od zunaj, podvozje, motor, karoserija, vse v redu. Če imaš koga, ki vse to pregleda, kontrolira, jamči . . . Vržeš nanj še nekaj stotisočakov, vsakdo bo mislil, da si ga dobil naravnost iz tovarne . . . Velike možnosti so tudi pri zavarovalnici. Na karamboliranem avtu ti priznajo totalno in za ta denar kupiš novega. Novo za staro . . . Recimo, da spregledajo letnico izdelave. Razlika do novega je majhna . . . Ali pa so, recimo, svojemu izvedencu, da nima nepotrebnih opravkov, že dali novo za staro, ti pa dobiš njegovega. Razumeš, nihče ni oškodovan, vsi pa zadovoljni . . . Predvsem zaradi tega, ker ljudje ne poznajo predpisov in niti ne vedo, kakšne pravice imajo. Ne morejo hoditi za njimi in jim ponujati . . .

Za pametne in za bedake stoji svet.

Tovariš *Starc* . . . Tisti tip s pšeničnimi lasmi, ki ga je že čez nekaj mesecev povozil avto, tip iz kontrolne komisije . . . Govoril je o potrebni budnosti, o človeški naravi, ki ima svoje meje, vendar ga nisi razumel. Nisi mogel razumeti njegovih namigovanj, ker so bili tedaj v tvojih očeh vsi ti problematični primerki še zunaj dvoma. Ljudje, ki jih je treba razumeti. Vse so žrtvovali za druge . . . *Starc* je bil takšen, a če ni bil, kaj je tedaj bil v resnici? Na pogrebu mu je govoril nekdo s cekaja, samo najlepše stvari. Vse organizacije so poslale vence, na blazincah so nosili njegova odlikovanja, pet ali šest jih je bilo . . .

Resnica ne more biti ne eno ne drugo, temveč nekaj tretjega ali desetega. Ne belo ne črno, zeleno . . . Če bi to držalo, a zakaj ne bi, vsa vsakdanja in nevsakdanja, uradna in neuradna, sorodniška in brezvezniška razmerja niti približno ne izražajo tistega, kar se nam dozdeva . . . Tovarištvo . . .? Nobeni ženski v *Comexu* *Starc* ni priskrbel stanovanja. Mila je s štirimi otroki in možem pijancem živel v dvosobnem prizidku neke stare trgovine, brez kuhinje in brez sanitarij. To ga ni niti najmanj vznemirjalo. Vseeno so ga občudovala, zanje je bil *dober*. Menda ni nikoli posebej silil vanje, doma je imel čedno in hudo ženo, katere so se bale, in on tudi. Le kadar je bil pijan, se je spravil na eno iz svoje generacije, ne, na mlajše ni bil mahnjen, ostajal je pri svojem. Ni dosti grulil okrog nobene, vprašal je naravnost, če mu bo dala. Če je odklonila, iz tega ni delal tragedije, nikakršne zamere ni kazal. Presedlal je k drugi, vsaj dve sta mu radi nastavljali. Bogve zakaj? Kadar je bil nadelan, je imel prašičje oči, jezik se mu je zapletal in po bradi se mu je cedila slina. Kljub temu, morda prav zaradi tega, je lahko bil za njiju pravi vzor moštosti. Tudi to, da ni zameril, če ga je katera odklonila, so mu štele v dobro . . . Pomisli . . . Ženski občutek za mero in moštost . . .

Okrog desetega v mesecu, to so vedele, je bil že suh. Plačo je moral dati ženi, žepnino je pognal po grlu... Privihral je v računovodstvo in ukazal šefinji, naj piše. Dne tega in tega, v Maribor in nazaj, v Zagreb. Rad je imel enodnevno turo, ki je največ vrgla: Kranj, Jesenice, Tolmin, Sežana, Koper, Ilirska Bistrica, Ljubljana... Dnevnic in kilometrina na roke. Obisk zastopnikov in naročnikov, preučevanje tržišča. Nihče ni protestiral. Vodilni si lahko privoščijo, dokler kaplja vsem... Mnogi še vedeli niso, ostalo je v ožjem krogu, kjer niso nikoli tehtali med dobrim in slabim. Zanje je še vedno bil zaslužen in upravičen še do česa večjega, kot je bilo tisto, kar si je vzel. Potem so lahko jemali tudi oni, med njimi ti... Ker je bil gospodar lutk, gospodar nad življenjem in smrtjo, tedaj le še nad kariero, hitrejšo ali počasnejšo... svojih podanikov. Tri je vrgel na cesto. Piši odločbo, je ukazal sekretarki, ti, kreten, pa se mi poberi izpred oči. Zdaj, ta hip, da te ne vidim več... *Mal okol pogleda pa po gobc užge sosedu, pa je koj vse tiho blo*... Tožili so na sodišču, vsem po vrsti so prisodili šestmesečno plačo, takšen je bil sistem, tri mesece odpovedni rok, za tri mesece odpravnina. Skupaj šest plač... Ter tri za tistega, ki je delal namesto odpuščenega... In kaj za to?

Tisti plavolasec iz kontrolne komisije je imel pred seboj nekaj strani, popisanih s svinčnikom, ki jih je skrbno skrival pred teboj. Niti besede ti ni uspelo prebrati z druge strani mize. Med pogovorom se je nekajkrat ozrl vanje...

Nekoč, dosti kasneje, si bral, kako so nekoga s preteklostjo poklicali na vojni odsek in mu zamenjali knjižico. Namesto prejšnje, kjer so bile vse njegove zasluge zaznamovane in potrjene, je dobil dokumente navadnega vojaka... Ukinili so mu preteklost. V njegovih papirjih je ni bilo več... Vsaka stara zgodba ima svojo podlago v še starejšem izročilu... Stalin je Nadeždi Krupski zagrozil, da ne bo več Leninova vdova, če se ne bo primerno obnašala... Tiste neberljive čenče s tintnim svinčnikom so tudi Starcu izbrisale preteklost. Revolucija ga je degradirala v prostaka, plavolasec si je pridobil zasluge... Toda avto, ki ga je povozil, ga je že iskal po cestah. Sadov svojega dela ni užil.

Starc... ni bil brez srca. Poravnal je račune, za katere je menil, da jih je treba poravnati. *Akiju* na primer... Imel je že dva otroka, a je bil še vedno brez stanovanja... Arhitekt za notranjo opremo, predvojna fakulteta v Pragi, edina te smeri v Evropi. Starc je ukazal, da se mora verjeti. Podpisal mu je celo grmado dnevnic, v dveh, treh mesecih si je zaslužil stanovanje... Šestkrat v tednu iz Postojne v Maribor in nazaj. Adaptiral je prostore za predstavništvo *Comexa*. Tudi ob praznikih, na koncu mu je pisal še sobote in nedelje... Tudi *Činča* je sprejel za svojega. Njegove težave je reševal po drugi poti, prek upravnega odbora. Vsi so se strinjali, da je mlad in perspektiven, od njega bo *Comex* imel še velike koristi, zato

mu je treba zgotoviti ustrezne življenjske razmere. Mlade strokovnjake je treba privezati na podjetje . . . Tudi ti si dvignil roko, morda si bil tisti čas celo predsednik upravnega odbora. Vse, kar je trdil Starc, je imelo svojo težo . . . Navsezadnje . . . si se tudi ti moral poigravati s podobnimi sklepi. Po socialnih merilih bi morale biti najprej na vrsti starejše ženske, ki so sodelovale v vojni, žrtvovale zdravje in še kaj drugega, ali tiste mlade, bledolične strojepiske, ki so prišle s kmetov (frizerke s trimesečnim strojepisnim tečajem), se zgodaj poročile, že imele otroke, živele ločeno od njih . . . V čudnih podnajemniških sobicah, ki si jih iz lastne izkušnje dobro poznal . . . Lahko bi jim bil razdelil *Comex*, preveč jih je bilo, premalo so pomenile. Če je zvedela, da bi čez cesto imela nekaj tisočakov več plače, je že odšla tja, na njeno mesto je prišla druga, enako bleda in izčrpana od nočnega bedenja in ranega vstajanja . . . Otroka v vrtec, šele potem na delo . . . Socializem in sociala . . . Porodniški dopust vsake dve leti, bolniška po želji. Ne prideš nikamor. Ljudstvo se razmnožuje, po nekih čudnih instinktih, ki jim pamet ni kos. Skrbi za druge, pozabi nase . . . ?

Morda to preteklo življenje le ni bilo splet čistih naključij, osebnih interesov in samovolje. Izkušen in prekaljen v človeških stiskah se je morda dokopal do načela, po katerem je usmerjal svoje odločitve. In na družbeni lestvici drsel vedno nižje . . . Namenoma? Je hotel prav to, preiskati višine in nižine, biti ogenj in voda . . . ?

Po vsem, kar so mu očitali in kar so premlevali, vedno za zaprtimi vrati, kot ponavadi, delavci *Comexa* niso zvedeli ničesar. Ko ga je bolezen položila v posteljo, se jim je to zdelo samoumevno. Za seboj je imel težko življenje, vojno, postalo je jasno, da je pil kot živina, delal za tri, moralo ga je zlomiti. Kaj ga je zlomilo v resnici, je vedel samo on. Če je vedel, če je to sploh mogoče vedeti.

Veš ti zase? Ob dveh možnostih si se ustavil . . . To, kar se dogaja v tvojem telesu, s tvojim telesom . . ., je posledica naporov, pretresov, strahu in žalosti, ali pa morda nastaja samostojno, zaradi kemičnih procesov, ki so bili spočeti in programirani že zdavnaj . . . Zaradi encimov in virusov, zaradi nekih razmerij v organizmu, ki so, podedovana ali pridobljena po neki drugi logiki, zunaj tvojega zavestnega ali podzavestnega . . . in bi nastalo tudi v drugačnih okoliščinah. Tudi če bi bil ostal na vasi, postal kmet ali delavec v železarni. Da je človek celota, sestavljena iz obeh delov, ki naj bi bila neločljiva . . . Če je tako, tudi odgovora ni. In ga ni, doslej ga še ni . . . Vsekakor njegova usoda pelje do konca, usoda, ki si jo je sam izbral?

Ko je Starc okreval, ko je najhujše bilo za njim (in je bilo že popolnoma jasno, da gre v pokoj), si bil v delegaciji, ki ga je obiskala v Bohinju. Vikend je bil last njegovih prijateljev, ni bil od izvršnega sveta. Minister je poslal prav tistega plavolasca iz kontrolne, ki mu je prej pil kri, v. d.

direktorja, za katerega se je že vedelo, da bo nasledil Starca, in tebe, kot predstavnika delavcev... Mučna vožnja, ker si že vnaprej vedel, da se srečanje ne more dobro končati. Kljub navidezni brezbriznosti, ki sta jo kazala *tovariša*, očitno vajena takšnih in podobnih opravkov. Pogovarjala sta se o Starcu kot o kaki bivši osebi, ukaz je ukaz, potrebno je z njim delati v rokavicah, da ne bi prišlo do nepotrebnih zapletov.

Starc je najbrž bil vnaprej obveščen, čakal je delegacijo, niti sledu zadrege ali zmedenosti ni pokazal, tako se ti je vsaj zdelo... Komaj je ministrov odposlanec spregovoril, že mu je segel v besedo in ga postavil pred vrata. *Ti pa kar domov pojdi, pa brez frazarjenja*. Tudi ponujeno kuverto z denarjem je zavrnil, pomenkoval se je naprej z vama o tekočih poslih pri *Comexu*... Temu bi se reklo, da je pokazal svoje dostojanstvo. Do tu in nič naprej... Če je bil tak že prej, je svojo pot navzdol izbral sam. Kot nekoč svoj vzpon... Vmes so bila leta. Mladost proti zrelosti...

Ne, njemu ni šlo za denar. Ni mu šlo *samo* za denar. Akiju je pomagal, ker je to zaslužil. Kot vojnemu tovarišu, ki je še živetaril, medtem ko so se bili drugi že opomogli. Kamorkoli si prišel, povsod so že stale lične počitniške hišice. V Martuljku sramežljivo stisnjene pod smreke, s ceste se jih niti ne vidi, v Preddvoru cela vas, na Pokljuki, v vsaki grapi in v sleherni dolini... Na tiho, brez hrupa, so jih gradili. Sami zaslužni in veljavni možje. Vmes že tudi novi, poslovni spretneži, prijatelji onih prvih.

Lasan, ali-kako-mu-je-že-bilo-ime? Opaži iz tikovega lesa, uvoz iz Afrike, centralna kurjava z daljinskim upravljanjem. V Ljubljani je obrnil gumb, na Bledu se je začel greti kotel... Starca je bil na ogled povabil že prej, on pa je vzel s seboj tebe in Činča... Da je lahko bril norce iz Lasana, ki je bil upravnik neke ugledne vile tam v bližini. In iz vseh drugih, njemu podobnih... Vilo so pleskali vsako leto, iz ostankov v škatlah pa še Lasanu. Iz samih odpadkov si je postavil kolibo... Tikov les iz Afrike, ploščice iz Italije, nerjaveča pločevina iz Švedske. Najraje bi se prelevil v polža, je duhovičil Starc. Potem bi lahko svojo hiško vlačil s seboj... In spal bi bolj mirno, saj ga mora ponoči skrbeti, da mu je ne bi zažgali... On ni podlegel skušnjavi. Na stara leta sta se z ženo preselila v dvosobno stanovanje, prejšnje je prepustil sinu.

V teh zadnjih tridesetih letih so se vsi pehali le za tem, kaj bodo imeli. Življenje je minevalo v divjem galopu... Več, dlje, više... Kadar si se za hip ustavil, da bi premeril razdalje, določil svoje mesto v tem hrumečem plazu, te je začelo razjedati malodušje. Kam? Kako? In misel se ti je vedno znova vračala v preteklost, to je tisti veliki nesmisel... V tisti čas, ki je cel rod tako usodno zaznamoval. Čeprav je včasih vate tudi že vdiral misel, da to ni nič drugega kot neke vrste obsedenost. Omejenost in zamejenost... Večno glodanje minulega, sklicevanje na nekaj, kar je bilo enkratno in se nikoli več ne more ponoviti. Ne bi se smelo ponoviti... Vojna

kot najvišji vzpon in potrditev človečnosti... Ali si je mogoče zamisliti kaj bolj absurdnega? Stari dobri časi... (Ko so umirali na vsakem koraku.) Ujeti smo (so) v tisti čas. Gluhi in topi za vse, kar se je zgodilo pozneje. Medtem so zrastle nove generacije, zanje je vse le še zgodovina.

Misli na jutrišnji dan, je opozarjal Starc. Jutrišnji dan v dvojnem pomenu. Njemu se je življenje iztekalo, zanimala ga je najbližja prihodnost. Pokojnina, starost... Je pa še neka druga prihodnost. Misli na jutrišnji dan... Tista prihodnost, ki bo odločila o usodi preteklosti... Če bo sploh o čem odločala... Tisto, kar je bilo za tvojo generacijo najbolj usodno, prihodnje rodove morda niti ne bo več zanimalo. A tudi če jih bo, ob-ču-ti-ti ne bodo mogli. Imeli bodo svojo zgodovino, svoje ideale, svojo prihodnost... Vendar ji ne moreš pobegniti, ne moreš pobegniti svoji mladosti, junaškim časom. Grenke in trpke zmage so to bile, časi krvi in trpljenja, krivic in brezizhodne žalosti. Žalosti, ki se ni mogla, ki se ni smela izživeti... To je tvoj opij... *Al Araf je skala, ki se bo dvignila med zavrženimi in izvoljenimi. Na njej bodo stali možje, ki bodo zrlí na eno in na drugo stran...* V prenesenem pomenu, ne čisto dobesedno...

Z gnevom in besom se vračaš v tisti megleni, zasanjani svet, ki se je razpočil kot milni mehurček, pa tega še opazil nisi... Omejen z zavestjo svoje dobe. Ali hočeš reči, da so te ogoljufali, da si se prevaral sam? Ne, nikoli nisi dovolil, da bi te bili speljali v jalove struge. Tudi zdaj ne...

Pomisleki in dvomi so draga stvar. Ne samo z nemirom in nočmi brez spanja, plačujejo se z izgubo samozavesti. Če si sam in samotni, imaš sploh lahko še prav? Če vidiš sam, si vseeno slepec, vidci so oni drugi...

Pusti to... *Leta borbe slavne so za nami...* Vrnimo se h kurbariji, je bilo Robertovo geslo. Samo brez banalnosti, brez votlih fraz in mrtvega teka... Ljubezen, velika in trajna, kaj je to...? Tiste čase je Ana doživela eno od svojih velikih avantur. (Avantura je samo skrajšava...) Ali poročena žena, ki vztraja v zakonu, lahko doživi novo veliko ljubezen? Ali pa je to le avantura, *izlet v nebo, adventure?* Brez moraliziranja ne gre... Takrat si si pomagal z ironijo. Ni ti šlo do živega... *Iljin-Segal: Kako je človek postal velikan.* Človek, ki svojo usodo drži v rokah. Človek, to zveni ponosno, ne ni šlo za to... Čeprav si se poigral tudi s to mislijo. Zlasti potem, ko si prebral planinske spise Klementa Juga. Tako je govoril *Zaratustra*. Tudi druge okoliščine tistega časa so vplivale. Osmisliti tveganja, posvetiti trpljenje, da ne bi postalo nesmiselno. Ker bi potem moral zblazneti...

Ne, Ane ti ni bilo mar, imel si drugo žensko. Deklico iz sanj, oba sta jo imela, ti in večno pijani *Fredi*... Tistemu, ki je zavrtel Ano, je bilo ime *Haso, Huso* ali *Hasib*, če ni bil *Hilmo*... Lep fant, plavolas, igral je košarko, njegova fotografija je bila večkrat v časopisu. Poznal si ga z igrišča, s ceste. Bil je mlajši od tebe, postavnejši, če hočeš, imel je več denarja,

bolj je znal uživati življenje, več je znal nuditi ženski, tudi Ani... Vse to ti je bilo jasno kot beli dan, vendar te njegova prisotnost, njegov obstoj nista mogla niti za hip prizadeti. Živela sta drug mimo drugega... Ker je tudi on vedel zate, Ana je obema povedala vse. Vse in še kaj... Tudi on je hodil mimo tebe, kot da si dim. Le prek Ane sta se spoznavala, na neki poseben način sta bila več let medsebojno povezana. Si ga na tihem podcenjeval? Niti to ne...

V postelji, v temi, vaju je zamenjala med seboj. Za devetindvajseti november ali za novo leto sta odpotovala v Zagreb ali na Reko, da sta lahko bila dva dni nemoteno skupaj, vsaj šest ur nepretrgoma drug na drugem. Reka in Zagreb sta brezvezni, praktični mesti... Odpotuješ z vlakom, kot po opravih, zabiješ se v hotel, najbližji kolodvoru. Za dan republike je ponavadi deževalo, po ulicah lepljiva megla in smrdljivi sluz, v hotelski sobi pa je toplo, v hotelu A kategorije tudi čisto... Tedaj tudi denar ni bil problem... Rjuhe so bile bele... Nekoč..., da, nekoč... Zdaj tudi hoteli niso več tisto, kar so bili... Zate pravo razkošje... Ker si bil še skromen... Steklenica šampanjca, v posodi z ledom... Velika steklenica hladnega sifona, ki je praskal po grlu, in si ga, mrzlega, čutil dol do črev, do mednožja...

Nobena druga te ni znala tako razgreti kot Ana... Druge si si bolj želel, druge si imel rajši, strastna pa je bila samo ona. Kadar sta bila skupaj, je najbrž znoj kapljal s postelje. Da je šampanjec dober za te stvari, te je naučila ona. Tebe je naučila..., njo kdo drug. Menda zaradi tega, ker alkohol s pomočjo ce-o-dva hitreje prodira v kri. Tudi od vina, pomešanega z vodo, si hitreje pijan, kot od samega vina... Pravnja mera pijanosti, to, to... Vse misli izpuhtijo, zavore popustijo, ostane samo še nagon. Človeški nagon, s fantazijo, ki je brezmejna. Tako se more pariti le človek... Vsi poskusi niso bili enako posrečeni, zgodilo pa se je nekajkrat. Po šestih ali sedmih urah je prosila, če bi odnehal. Sama ni verjela, da bi lahko imela dovolj, dokler se ji to ni zgodilo... Čez dve uri je dobila temperaturo in naslednjega dne je obležala, ni mogla v službo... Ko je to pripovedovala, je imela pogled zvestega psa, ki bi ti sledil do konca sveta. Tvojemu moškemu samoljublju je bilo zadoščeno. Tudi to je potrebno doživeti, vse, zanos in razočaranje. Ponižanje...

So pa še druge stvari, poleg seksa so še druge stvari...

Si bil v resnici čisto neprizadet, ko se je proti jutru, potem ko sta doživela divji, šampanjsko razpenjen večer, ko se je tudi njeno mednožje razpenilo kot vino v visokih kozarcih, in sta onemogla potonila v snu... Ti je bilo čisto vseeno, če te je potem, ko se je zbudila, poklicala z njegovim imenom? Ne tebe, njega je poklicala. Morda je že ves večer bila z njim, ne s teboj. Zaprla je oči in si predstavljala, da je na njej in v njej on? V

ženskih časopisih in v zaupnih rubrikah resnih tednikov piše, da je to mogoče.

Haso, je rekla, in ti se še zdrznil nisi. Če bi se to bilo zgodilo kdaj kasneje, bi jo brcnil v rit in poslal v Bosno. V *rodno mesto* vsekakor, v pičko materino. Tako zahteva moški ponos, pravila igre. Neodpustljivo je, da te zamenja z nekom drugim. Potem ko si jo prekavsal, da so se zvezde kresale . . . Morda si bil zaspan in je niti dobro slišal nisi. Zjutraj, za belega dne, ti je vse razložila. Ležal si zraven nje in dremal. *Ravno do Kosova* . . . Nečlovek? Pripovedovala je, da je zaljubljen vanjo. Z resnično zavzetostjo. (E, so še druge stvari . . .) Samo najboljše . . . Pritrjeval si ji, tudi ti si bil zadovoljen, da živijo takšni ljudje, da sta se našla dva tako posrečena tipa . . . Kako jima ne bi mogel privoščiti to, kar sta ustvarila čisto sama, iz nič. Iz kretenj, besed, pogledov, dotikov . . . Tudi če si si skušal predstavljati, da se parita enako kakor živali (opice naj oprostijo), kot sta se vidva, ni bilo v tebi niti trohice ljubosumja . . . Do zajtrka, do srede dopoldneva ti je pripovedovala samo o njem. Zapomnil si nisi ničesar. Bil je to čas brez preteklosti in brez prihodnosti.

Kasneje si njegovo prisotnost vendarle občutil, postajala je vse bolj opazna. Pa ni bila očitna, ni bila izrecna. Če si jo poklical po telefonu, te ni odklonila, nikoli te ni izrecno odklonila zaradi njega. Nekaj časa sta živela skupaj, ne da bi ti to povedala. Le izgovorila se je, izgovorila s kakšnimi prav vsakdanjimi opravki, ki so bili verjetni in celo resnični . . . In ni ti prišlo na misel, da bi jih bilo mogoče kdaj poprej tudi preložiti.

Prišlo je obdobje, ko ti o njem ni več pripovedovala. Trikotnik je razpadal . . . Nekega poznopoletnega popoldneva sta se odpravila proti Savi. Od Žal proti Tomačevemu, peš . . . V spominu ti je ostala slika enega trenutka . . . Stal si blizu struge, s hrbtom obrnjen proti njej, Ana je stekla po bregu navzdol proti tebi. V tesnem, temno-črtastem krilu, ki je poudarjalo boke, v čevljih z visokimi petami . . . Že iz tega bi bil moral sklepati, da za popoldansko pohajkovanje ni bila pripravljena . . . Ko je stekla, si iz navade razprostrl roke, da bi jo ujel. Ona pa se je izognila objemu. Tega nisi prezrl in zapomnil si si zato, ker je bil to le uvod v popoldne, čisto drugačno od prejšnjih. Sedla je na skalo sredi pokošenega travnika. V njej ni bilo več niti trohice običajne strasti.

Besedovala sta do noči, pogovarjala sta se kot brata. Nisi je vprašal, če je noseča, a je gotovo bila . . . Šlo je za to, ali naj se poroči. Hotela je zvedeti tvoje mnenje . . . Ležal si s hrbtom obrnjen proti njej in strmel v nebo. Sam pri sebi bi si bil lahko rekel, da se ti vse skupaj stoddostno jebe, a to ne bi bil pravi odgovor . . . Ločiti se, bi pomenilo prizadeti najprej moža (to še najmanj), potem mater, svojo in njegovo, sestro . . . Najbrž so bili vsi prepričani, da živi v dobrem zakonu . . . Izseliti bi se morala iz stanovanja, iz vile (ker je bil mož medtem že napredoval). Huso je bil tudi

nekaj let mlajši od nje. Zaupati se mlajšemu moškemu, ki v ljubezni še ni bil kdovekako izkušen? Nekega dne bo odkril, da so na svetu še druge ženske, kaj bo z njo . . . Naslednjega dne sta že bila naročena na Magistrat. Vse je bilo tik pred zdajci, le da tedaj ni povedala. Zvedel si kasneje.

Vračala sta se v mraku. Gotovo nisi poskušal niti z besedico vplivati na njeno odločitev. Le poslušal si jo, tu in tam zastavil kakšno vprašanje. Ko sta se razšla, ti je bilo jasno, da se ne more odločiti, da ne bo storila ničesar. Bilo ti je tudi jasno, da ne zaradi tebe. Vsi razlogi so bili v njej sami . . . Gotovo sta se imela rada, ker se tudi po tistem nista nehala sestajati. Vrnila se je k možu, živela pa je še naprej z ljubimcem, mu kuhala in prala. Z mrežico je hodila na trg, to se ti je zdelo precej nenavadno. Bogeve zakaj? Vse ženske hodijo na trg z mrežicami . . . Na *Tromostovju* srečaš svojo ljubico, ki se vrača z uspelega nakupa (peteršiljček in korenček za juhico, v mokrem časopisnem papirju ribice . . .), v lepi glavici ji rojijo kuharski recepti za nedeljsko kosilo . . .

Nekajkrat sta se s Husom nepričakovano znašla drug pred drugim. Ravno na *Tromostovju*, drugič v bifeju na Kongresnem trgu. V njegovem pogledu si bral, da bi se morala ustaviti in pogovoriti. Pogovoriti o čem? O njej, o Ani . . . Kaj bi mu bil moral povedati? Nič. On tebi prav tako nič . . . V tistem hitro minevajočem času, času, ki je neopazno odtekal med prsti, sta bila kot dve meglici, ki sta se v vsemirju približali druga drugi, s svojim obrobjem šli druga skozi drugo, ne da bi se v resnici dotaknili.

Dan za dnem hodiš po istih ulicah, čez isti most, po Čopovi čez *Tromostovje*, mimo Magistrata . . . Nekega dne se ustaviš in se ozreš v zrcalo. Minili sta dve desetletji. Medtem se je vse spremenilo. Nove gube so se ti zarezale v obraz, nikoli več se jih ne znebiš . . . Ni več nekdanje domačnosti, tujci so preplavili mesto. Nekoč si skoraj vse meščane poznal, vsaj na videz. Zdaj ne prepoznaš nikogar več. Vsako leto odrastejo tisoči, premnogi potčki se izlivajo v reko, ki je vedno širša. Vse to hrumi mimo tebe, v hrušču ne razlikuješ več posameznih zvokov, oči ne zaznavajo več podrobnosti. Nikoli več . . . Otopel si, v tem mestu si samo še tujec.

Oba je odpljusknilo iz te reke. Nekaj let si ga še zasledoval po časopisih, v ponedeljkovem *Delu*. Igral je za *BSK*, nazadnje za *Tuzlo*, v Tuzli je menda tudi živel. V Tuzli ga je zaklal neki pijanec. Pozno ponoči, ko se je vračal domov s proslave zadnje zmage.

Jesenski večeri v Ljubljani . . . Vlažna megla, ki še ni strupeno smrdeča . . . Po promenadi je odmeval smeh mladih ljudi. Sprehobil si se od *Pošte* do *Figovca*, že si srečal znanca, prijatelja. Zavila sta v kavarno, posedela na toplem, srebala čaj . . . V kavarni *Slon* si slonel ob oknu in zunaj je snežilo. Lahkotne snežinke so poplesavale mimo okna, bela čipkasta zavesa je prekrila vse skrbi. Nastopilo je praznično razpoloženje, dnevi pred novim

letom. Lahko si se še prepustil trenutkom brezskrbnosti in zanesenosti . . . Vsega tega ni več.

Zima, redke snežinke, vse to vedno zvabi v tisto daljno preteklost, na vas, v predvojni čas, ta preteklost je zdaj videti srečna in lepa . . . Ti in tvoja generacija še vedno govorite o časih pred vojno in po njej. Kot da je bilo to pred kratkim. A ni res. Večini to ničesar več ne pove. Pred vojno, po vojni, to je za njih eno in isto . . . Pravijo, da je to zanesljiv znak staranja, vračanje v mladost. Ko nimaš več prihodnosti, se vračaš v minulo . . . S prijatelji, takrat še v kratkih hlačah, ste pohajkovali po senožetih, kurili ognje in pasli ovce. Pogovarjali ste se o prihodnosti, sanjarili ste pri belem dnevu. Nekega dne da boste odpotovali neznanokam. Sredi neizmernih zidov bi si postavili svoje kočje in tam živeli z lepimi deklicami. Bogve odkod to o lepih deklicah? Ali fantje pri desetih, dvanajstih letih že sanjarijo o lepih deklicah? To se ti je pritaknilo kasneje, nič več ne veš, kaj je resnica, kaj je bilo prej, kaj pozneje . . . Najslabši je vedno tisti trenutek, ki ga živiš, zato misli uhajajo naprej ali nazaj. Mnogo lepega je napredla fantazija. Tisto, kar se je zgodilo v resnici, je bilo še lepše. Lepše . . . s pomisleki, a ne zdaj . . . Če bi vedno, v vsako razmišljanje in občutenje poskušal vključiti vse, svet v celoti, vse svoje izkušnje, se nikoli ne bi mogel veseliti. Veseliti pa se je treba, ker je treba preživeti svoj čas. In ni vseeno, kako ga preživiš. Za dve ravni življenja gre. Tista, ki se odvija sama, ki bi se sama, če ne bi vanjo posegal s svojimi dejanji . . . Druga bi pomenila: vzeti usodo v svoje roke. Vzeti si čas za premislek, potem ukrepati . . . Takšnih trenutkov je malo. Ker so tudi težave prihajale neopazno, po kapljicah. Ko je šlo za biti ali ne biti, si pokazal primerno zbranost . . . To izkušnjo si prinesel iz vojne. Važno je samo življenje, vse drugo je drugotnega pomena. Če si bil lačen, si bil pač lačen. Živeti v internatu je bilo še vedno boljše, kot ležati pod smreko. Ni te motila nezakurjena soba, ko pa si imel toliko denarja, da si lahko posedal po gostilnah in kavarnah. Pri delu ni bilo težav, ki bi ti ogrožale življenje, nisi jih priznal, a so te na tihem le razjedale . . . Če ni velikih skrbi, tudi manjše prav pridejo.

Zakaj nisi v življenju več dosegel? Zakaj nisi niti poskušal. Morda bi lahko bil uspešen poslovni človek, z vsem, kar temu sledi: osebni avto, nemški ali francoski, stanovanje, zimske in poletne počitnice, vikend v hribih, vikend na morju . . . Počitniška prikolica, če ne drugega. Vsaj površnik s krznenim ovratnikom, rusko kučmo . . . Damo v kožuhu in italijanskih škornjih. Vse tisto, po čemer spoznaš uspešneže . . . Saj ti je bilo že zdavnaj jasno, da se živi od denarja. Večkrat si modroval o tej zvezi med človekom in denarjem. Vse je postalo merljivo z dinarji. Preteklost, pred osmim devetm toliko, po osmem devetem nekaj manj. Za tri zvezdice toliko, za štiri precej več. Na dnu tisti pri stroju, tisti pri lopati. Ampak vse v njihovem imenu . . . Kdo odloča o vrednosti enega in drugega. Delo

samo je brez vrednosti, če te vrednosti nihče ne prizna . . . *Da oblast in z njo čast bo kot prej spet naša last.* V temeljih je svet ostal nespremenjen. Drugače tudi biti ne more. In nikoli ne bo . . . Milijoni umirajo od lakote, pol sveta pa je zaskrbljenega, če se bo treba odreči avtomobilu. Vse revolucije niso mogle pomesti z enim samim malikom. Denar . . . Razen če so ljudje ubijali zato, da bi sami obogateli . . . A mnogi, premnogi ne. Jurišali so na nebo, poskušali so nemogoče. Nemogoče bi bila edina realnost, s tem je rečeno vse. Vedno nova obleganja neba . . ., za več masla in mesa . . . Čemu potem vsi tisti milijoni spečih celic v možganih? Čemu sanje o prihodnosti. Ta človeška rasa je že zdavnaj zapustila naravni tek stvari in se gre zgodovino. Ta lek ti je bil vedno pri roki. Vprašal si, kateri dan je danes, kje živiš, od česa živiš . . . Šele toliko let je minilo po Mariji Tereziji. Vsega ni mogoče napraviti v dveh stoletjih . . . Če ti ni prav, zakaj ne odideš v Kanado ali Avstralijo? Na severni tečaj, če je tam gori kaj drugače . . . Še samega sebe se nisi nikoli sramoval, ko si zavračal enake ali podobne pomisleke drugih, svojih tovarišev . . . Ko si se enkrat odločil, ni več težko utemeljevati, je nekoč dejal Robert. To ni bil pridelek z njegovega zelnika. Bral je izreke slavnih mož.

Tovariši, kdo je izgubil zgodovinsko perspektivo? Kdo ne vidi več prihodnosti? Kdo se je nehal boriti za pravičnejšo družbo? Podivjani malo-meščan, ki je dosegel določeno stopnjo materialnega zadoščenja, pravi kapitalist pa ne more postati. Izgubil je perspektivo, zato se mu svet kaže umazan in brezizhoden . . . Delavci, zatirani narodi, vsi, ki živijo v bedi, natanko vedo, kaj hočejo. Ne morejo se odreči svojemu hrepenenju, ker bi se s tem morali odreči svojemu življenju . . . Tovariši, se je zarežal sovjetski državljani iz zadnje klopi v dvorani, jaz vsega tega ne bom dočakal, imam raka.